

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS DIDAKTIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos magistrantūros studijų programa

Alma Zajarskienė

**ANKSTYVOJO AMŽIAUS VAIKO PIEŠINIO RAIDOS
YPATYBĖS**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
doc. dr. Asta Vaitkevičienė*

2011

Magistro darbo santrauka

Magistro darbas skirtas teoriniam ankstyvojo amžiaus vaiko piešinio raidos ypatybių pagrindimui ir jų empiriniam patikrinimui.

Iškelta hipotezė, kad 15–33 mėnesių lietuvių tautybės mergaitės keverzonių ypatybės yra tokios pat, kaip R.Kellog nustatytų keverzonių tipų ypatybės.

Pirmoje magistro darbo dalyje yra apžvelgiama ankstyvojo amžiaus vaiko piešinio raidą lemiantys veiksniai, piešinio raidos stadijos. Remiasi: Gardner, 1980; Golomb, 1990; Kellogg, 1969; Lowenfeld ir Brittain, 1987; Widlocher, D. 2010; Šmitas 1997; Vygotskis 1978; Matthews 1999; Cox 1992; ИГНАТЬЕВ, С. Е. 2007; Копитина, А. И. 2006; Vygotskis 1967; Brazauskaitė 2004; Be‘dard, 2009, vaiko piešinio raidos tyrimų rezultatais ir teorinėmis išvadomis.

Tyrimas buvo vykdomas 1 metus ir 3 mėnesius. Buvo nupiešta ir išanalizuota vieno vaiko 850 piešinių.

Atliekant tyrimą buvo taikomi metodai: mokslinės ir psichologinės literatūros analizė, stebėjimo metodas fiksuojant proceso eigą, content analizės metodas keverzonių ir emocijų ypatybėms nustatyti, komparatyvinis metodas keverzonių pokyčiams ir juos lėmusiems veiksniams identifikuoti.

Norint realizuoti tyrimo tikslą buvo išspręsti atitinkami uždaviniai:

-naudojant literatūros analizės metodą atskleisti vaiko piešinio raidą lemiantys veiksniai, remiantis literatūros šaltinių duomenimis sukurtos tinkamos saugios sąlygos, inspirojančios vaiko keverzones bei įgalinančios rinkti tyrimo duomenis.

-naudojant stebėjimo metodą fiksuotos vaiko emocijos piešimo proceso metu

.-analizuojami sukaupti duomenys *content* analizės metodu, identifikuotos keverzonių ypatybių kaitos, keverzonėse aptinkami vaizdiniai yra apibūdinti.

-naudojant komparatyvinės analizės metodą nustatyti keverzonių pokyčiai ir identifikuoti juos lėmusieji veiksniai.

Pasitvirtino hipotezė, kad 15–33 mėnesių lietuvių tautybės mergaitės darbuose dominavo, Rhoda Kellogg nustatytų keverzonių tipai.

Esminiai žodžiai: ankstyvojo amžiaus vaikas, piešinio raida, emocinė raiška, atsitiktinės keverzonės, kontroliuojamos keverzonės, meninė saviraiška, socialinė raida .

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
IVADAS	4
1. NORMALIOS RAIDOS VAIKO ANKSTYVOJO AMŽIAUS PIEŠINIO RAIDOS PAGRINDIMAS	7
1.1. Ankstyvojo amžiaus vaiko piešinio raidą lemiantys veiksniai	7
1.2. Vaiko psichikos pokyčių, susijusių su amžiumi, ypatumai	18
2. ANKSTYVOJO AMŽIAUS VAIKO PIEŠIMO PROCESO, PIEŠINIŲ IR EMOCIJŲ TYRIMO METODIKOS YPATYBĖS	35
2.1. Tyrimo metodika	35
2.2. Emocijų tyrimo rezultatai	38
2.3. Keiverzonių raiškos tyrimo rezultatai	43
2.4. Komparatyvinio metodo rezultatai	52
Išvados	59
Lite ratūra	60
Summary	64
PRIEDAI	65

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Jau daugiau kaip šimtmetį psichologai, pedagogai bando nustatyti, ar gali vaikų piešiniai, atskleisti jų mintis, jausmus, psichologines būsenas. Gardner (1980), Golomb (1990), Kellogg (1969), Lowenfeldas ir Brittain (1987) teigia, kad kiekvienas piešinys gali būti vertingas ir yra naudingas, kad galėtume suprasti ir vertinti vaiko vystimąsi įvairiais meninės raiškos etapais. Mažų vaikų piešinius bandė tirti ne vienas mokslininkas. Italų meno istorikas K. Riči (1887) pirmasis tyrė vaikų piešinių raidos dėsningumus. V Lowenfeldas (1975) tyrė šešiametį piešinius, mėgindamas atskleisti vaikų kūrybingumo ir brandos santykį. R. Kellogg (1969) sukaupė 200.000 vaikų piešinių, susijusių su jų vystymusi, kolekciją, saugomą vaikų meno skyriuje Kalifornijos universitete. Daugybė autorių (N. Bedard (2009), I. Brochmann(2007), J.Dubowskis (2004) R. Kellogg (1970), B. Tversky (1995), M. Montessori (1907), J. Gavin Bremner (2006) , vaikų piešinių tyrimų parodė, kad yra būdingos ryškios piešinio stadijos.

V.Lowenfeldas (1987), išskiria meninių Igdžių etapus. A. Gaižutis (1988) taip pat išskyrė vaiko piešinio meninės kūrybos pokyčius, kurie atsiranda dėsningai, vaikui augant ir vystantis jo psichikai. A. Brazauskaitė (2004) skiria daug dėmesio ankstyvojo amžiaus vaiko piešinio analizei. Tai jautriausias dailės raiškos periodas. Kadangi kiekvienas vaikas vystosi skirtingu tempu, gali būti, kad amžius taip pat gali skirtis. Pasak L. Duoblienės (2007), vaikas intuityviai ima naudoti pieštuką ir popierių: jis save atskleidžia per formą ir spalvą. Šiuo laikotarpiu keverzėjimas daug ką galį pasakyti. Pranckevičiūtės (2009) teigimu, vaiko piešiniai vystosi nuo atsitiktinių linijų iki sudėtingų istorijų, atspindinčių vaiko jausmus ir pasaulio suvokimą. Piešimas yra svarbi vaikystės veikla. Vaikui piešimas, anot Luquet (1927), daugeliu atžvilgiu yra tik žaidimas. Stebint vaikus, žaidžiančius įvairius žaidimus ar atliekančius kitokią kūrybinę veiklą, galima pastebėti tos veiklos rezultatų skirtumus (Jacikevičius, 1994).

Norint suprasti vaikų piešinius, neužtenka perprasti jų formų kalbą. I.Brochmann (2004) teigė, kad reikia išsiaiškinti, koks tas piešiantis vaikas. Žinoma, galima žavėtis piešiančiu vaiku, bet itin svarbu, kaip vaikas atsiskleidžia dirbdamas.

Oaklander (2007) teigimu, jei norima pažinti vaiką, reikia leisti jam atskleisti savo prigimtį ir nežaloti jo spaudžiant. Piešimo Igdžius vaikas Igyja palaipsniui. N. Bedard (2009) nuomone, vaikas piešdamas ir net to nesuvokdamas perkelia ant lapo savo dvasinę būseną ir nuotaiką. Todėl verta leisti vaiko vaizduotei lieti, kad būtų galima geriau suprasti augančią asmenybę.

Ar vaiko piešiniai tobulės, priklauso jau nuo vaiko ugdymo ir nuo jo gabumų. Vaikui augant keičiasi poreikiai, vystimosi uždaviniai, suvokimas, atsiranda kitų būdų pažinti pasaulį.

tad vaikui augant gali piešimas būti vis mažiau svarbus. Vaikas atranda daug alternatyvios veiklos. Tad ankstyvojo amžiaus vaiko piešinių raida yra svarbi tuo, kad galima pažinti mažą asmenybę iš arti.

Piešinius yra naudinga suprasti vertinant vaiko vystymąsi tam tikrais etapais, analizuojant vaikų meninės raiškos ypatumus.

Pirminė tyrinėtojų grupė (Копитина, А. И. 2006, Oaklander, V. 2007, ИГНАТЬЕВ, С. Е. 2007). prielaida: mažų vaikų piešiniai yra universalus būdas pažinti vaiką ir jį supančios aplinkos poveikį, nes „psichologiniu požiūriu vaikas nuo gimimo auga kultūroje, kuri jam daro didelę įtaką“ (Widlöcher, 2010, p.17). Vis tik D. Widlöcher (2010) nuomone, sunku ar beveik neįmanoma spręsti kiek vaiko piešinį sąlygoja kultūrai būdingi reprezentatyviojo ar dekoratyviojo stilių elementai, nes Vakarų civilizacijos sukurti vaizdai per reklamą, masinės informacijos priemonės transliuojami visame pasaulyje. Vieni autoriai (pavyzdžiui, Proustas (1907), pabėžė kabilų¹ vaikų piešinių originalumą, kiti (Riouxas) teigia, kad „europiečių ir musulmonų vaikų braižui būdinga identiška psichinių požymių evoliucija“ (Widlöcher, 2010, p.18). Dauguma autorių Vygotsky (1978), Gredler (1997), Brooks (2002), Gardner (2001), Rinaldi (2001) teigia, kad vaiko piešinių kaita yra nepriklausoma nuo jo gimimo vietos, kultūros – vaikų ankstyvosios stadijos meno modelio vystimasis nesiskiria. Tačiau, norėdamas pabrėžti materialiosios kultūros poveikį vaiko piešiniui, D. Widlöcher (2010) nurodo tokį pavyzdį: lyginamųjų vaiko piešinių iš skirtingų epochų neįmanoma atlikti, nes nėra išlikusių vaikų piešinių. Šis faktas, anot D. Widlöcher reiškia, kad vaiko piešinys yra tikras šiuolaikinės civilizacijos kūrinys, atsiradęs tik tuomet, kai paprasčiausios dailės priemonės: pieštukas ir popierius – atpigę tiek, jog tėvams nebūdavo per brangu duoti šias priemones vaikams žaisti.

Mokslinės literatūros šaltinių, kuriuose atskleidžiami ankstyvojo amžiaus vaiko piešinio raidos etapai yra gana daug. Tačiau tiek užsienio autorių (Lowenfeld, 1925; Arnheim, 1974; Vygotskij, 1985; Widlöcher, 2010) šaltiniuose, tiek lietuvių autoriai (Narvydaitė, 1983; Gučas 1981; Matlašaitienė 1999; Brazauskaitė, 2004; Vaitkevičienė, 2006), darbuose yra pateikiamos fragmentiškos piešinių iliustracijos, kurios neatskleidžia išsamiai motorinių įgūdžių ir percepcijos valdomo keverzonių pokyčių dinamikos. Išsamiau nei kiti autoriai, prieinamų literatūros šaltinių analizės duomenimis, keverzonių kaitą tyrė tik R. Kellogg (1969). Atiduodant deramą pagarbą daugumos autorių požiūriui, pagal kurį vaikų piešimui nepriklausomai nuo kultūros būdinga ta pati percepcijos, motorinių įgūdžių įvaldymo seka, domu ištirti, kaip keičiasi lietuvių tautybės vaiko keverzonės? Ar jos skiriasi nuo R. Kellogg (1970) identifikuotų 20

¹ Afrikos tauta, kalbanti viena berberų kalbų; gyvena Š. Alžyre Tarptautinių žodžių žodynas <http://www.tzz.lt/k/kabilai> [žiūrėta: 2010.12.21]

keverzonių požymių? Kokios emocijos lydi vaiko keverzėjimą? Kaip keičiasi keverzonių seka? Siekiant atsakyti į iškelto probleminius klausimus, pasirinktas

Tyrimo objektas. 15–33 mėnesių vaiko keverzonių ypatybės.

Tyrimo tikslas. Nustatyti nuo 15–33 mėnesių vaiko keverzėjimo ir keverzonių ypatybes.

Norint realizuoti tyrimo tikslą buvo sprendžiami atitinkami **uždaviniai**:

1. Naudojant literatūros analizės metodą atskleisti vaiko piešinio raidą lemiančius veiksnius.
2. Remiantis literatūros šaltinių duomenimis sukurti tinkamas saugias sąlygas, inspiruojančias vaiko keverzėnes bei įgalinančias rinkti tyrimo duomenis. Naudojant stebėjimo metodą fiksuoti vaiko emocijas piešimo proceso metu.
3. Analizuojant sukauptus duomenis *content* analizės metodu identifikuoti keverzonių ypatybes, kaitą, keverzėnėse aptinkamus vaizdinius ir juos apibūdinti.
4. Naudojant komparatyvinės analizės metodą nustatyti keverzonių pokyčius ir identifikuoti juos lėmusius veiksnius.

Tyrimo hipotezė: 15–33 mėnesių lietuvių tautybės mergaitės keverzonių ypatybės yra tokios pat, kaip R.Kellog nustatytų keverzonių tipų ypatybės.

Tyrimo taikyti šie **metodai**:

- mokslinės ir psichologinės literatūros analizė;
- stebėjimo metodas, fiksuojant proceso eigą;
- *content* analizės metodas keverzonių ir emocijų ypatybės nustatyti;
- komparatyvinis metodas keverzonių pokyčiams ir juos lėmusiems veiksniams identifikuoti.

Magistro darbą sudaro: Įvadas, literatūros analizės skyrius, empirinių duomenų analizės skyrius, išvados, literatūros sąrašas, santrauka ir priedai. Magistro darbe yra 6 lentelės, 7 paveikslai, 1 schema. Literatūros sąrašo pateikiami 77 išanalizuoti šaltiniai

1. NORMALIOS RAIDOS VAIKO ANKSTYVOJO AMŽIAUS PIEŠINIO RAIDOS PAGRINDIMAS

1.1. Ankstyvojo amžiaus vaiko piešinio raidą lemiantys veiksniai

Piešimas yra natūralus ir vaikams priimtinas būdas bendrauti. Vaikai retai priešinasi piešimui, nes taip lengviau išreikšti mintis bei emocijas nei verbaliniais būdais. Tyrinėjant vaikų piešinius reikia nepamiršti vaikų psichologijos. Jau daugiau kaip šimtmetį psichologai, pedagogai bando nustatyti, ar nėra vaikų piešinių, atskleidžiančių jų mintis, jausmus, psichologines būsenas. Antra vertus, piešiniai ir neturi atspindėti juos sukūrusių vaikų – tam tikru požiūriu, kiekvienas piešinys yra vertingas. Piešinius yra naudinga suprasti vertinant vaiko vystymąsi tam tikrais etapais, analizuojant vaikų meninės raiškos ypatumus (Gardner, 1980; Golomb, 1990; Kellogg, 1969; Lowenfeld ir Brittain, 1987).

Piešimas – vaiko aktyvumo forma. Motorinio vystimosi pradžioje vaiko ranka nekoordinuotai juda tiek į kairę, tiek į dešinę, todėl dviejų metų vaikas, gavęs teptuką ar pieštuką, nieko nevaizduoja. Vaikų piešinių komunikatyvumas yra kitokio pobūdžio. Widlocher, D. (2010), pabrėžia, kad lemiamas momentas yra tada, kai vaikas atranda ryšį tarp rankos gesto ir priemonės palikto pėdsako. Šis ryšys suteikia piešimui kitą reikšmę nei terliojimosi veikla. Nors vaikai keverzojantys arba piešiantys įvairias situacijas, yra nesuinteresuoti perteikti savojo pasaulio kitam žmogui.

Piaget (1930) aprašė dvi vaikų pagrindines pažintines raidos stadijas. Piaget nuomone, vaikas augdamas pereina nuo vienos su amžiumi susijusios plotmės prie kitos. Kiekvienai plotmei būdingos skirtingos ypatybės, lemiančios specifines mąstymo rūšis. Kad geriau būtų galima suprasti, kaip tobulėja vaiko protas, reikia pažvelgti į kiekvieną iš Piaget išskirtų stadijų dabartinės pažintinės raidos sampratos požiūriu.

Sensomotorinė stadija. Sensomotorinės stadijos metu (nuo gimimo beveik iki dviejų metų) vaikai supranta pasaulį jutimais ir judesiais sąveikaudami su daiktais – žiūrėdami, liسدami, kramtydami ir čiupdami.

Priešoperacinė stadija. Maždaug nuo dvejų iki šešerių metų vaikai negali suvokti daiktų kito asmens požiūriu.

Dodge, Rudink, Berke (2008) teigia, kad vaiko vystymąsi galima stebėti keturiose srityse: socialinėje ir emocinėje, fizinėje, pažinimo ir kalbos. Tačiau autoriai taip pat akcentuoja, kad vaiko raidą suskirstyti į tokias aiškiai apibrėžtas kategorijas galima tik iš dalies. Vaiko raida vienoje srityje turi įtakos ir jo raidai visose kitose srityse.

Ankstyvojo amžiaus vaikų fizinė raida. Smegenų nervinės ląstelės formuojasi dar prieš gimimą. Gimę vaikai jau turi daug ląstelių, reikalingų išgyvenimui. Šie ląstelių gali būti klasifikuojami į tris kategorijas: psichikos, socialinius ir fizinius. Visi šie veiksniai ir įtakoja mažo vaiko vystymąsi teigia Andrea Landaker (2009).

Po gimimo, veikiami patyrimo, ryšiai tarp jų plečiasi. Sudėtingesni kūdikių fiziniai gebėjimai – sėdėjimas, stovėjimas, vaikščiojimas – tobulėja visada ta pačia tvarka; jų faktiškas laikas priklauso nuo individualaus brendimo greičio. Vaikystė – nuo vienerių metų iki paauglystės – yra lėtos, ramios fizinės raidos laikotarpis Myers (2000).

Fizinė raida – tai vaiko pamažu įgyjami judėjimo ląstelių. Įvaldęs pagrindinius judėjimo ląstelių vaikas gali sėdėti, šliaužti, eiti, bėgti, vartytis ir mėtyti kamuolį. Įvaldęs smulkiuosius judesius (laikymas, gnybimas, pirštukų lankstymas) vaikas gali pradėti piešti, rašyti. Tobulėjant judėjimo ląstelių mažieji atranda vis naujų galimybių tyrinėti ir suvokti savo aplinką (Dodge, Rudink, Berke 2008).

Vaikų kūryba bene artimiausia žaidimų veiklai Gaižutis (1988). Vaikas piešia savo malonumui, o tai svarbu ir piešimo eigai, ir rezultatui. Ankstyvojo amžiaus vaikų suvokimas yra „daiktiškas“. Jiems aplinka itin susijusi su daiktais ir egzistuoja tarsi nuo jų priklausydama. Vizuali išraiška padeda atkurti ir sutvirtinti vaiko vaizdinių, spalvų, formų, detalių ir visumos, tūrio supratimą. Vaikystės meninė saviraiška, piešimas – tai prigimtiniai pasaulio pažinimo būdai. Vaikų kūryba atspindi įvairius brandos aspektus. Žaidžiant, piešiant plėtojami psichomotoriniai, sensoriniai, kalbos ląstelių, pasaulio pažinimas, savivoka. Normaliai augantis vaikas pradeda piešti savarankiškai, spontaniškai, jo nereikia specialiai to mokyti. Vaikų piešiniai rutuliojasi lėtai, protrūkiais, kartais jie regresuoja į ankstesnį etapą. Stebint vaikus nuo pat gimimo galima pastebėti jų brandą. Kaip ir piešinio, raidos pokyčiai būna veikiami veiksmų, judėjimo arba kinestezinių pojūčių. Kuriančiam vaikui galima sukurti sąlygas, kad lavėtų ir tam tikros jo raumenų grupės. Platesnių rankų judesių jam prireiks dirbant prie molberto, o darbas dideliame popieriaus lape ant grindų stiprins judesių koordinaciją. Plaštakos, pirštai lavės dirbant su žirkliemis, minkant molį kaip teigė Koster, (1997).

Kuriant meną reikalinga ir akių judesių koordinacija. Spręsdamas, kaip dalis sudėlioti į visumą, akimis apimdamas mažesnes detales, mokosi koordinuoti tai, ką mato, derina akių ir pirštų judesius. Tai labai svarbu vėliau, mokantis rašto mano Jill Englebright Fox ir Stacey Berry (2008).

Pasak Navicko (1990), vaikų receptoriai yra raumenyse, sausgyslėse ir sąnarių raiščiuose. Jie dirginami judinant kūno dalis, nugalint fizinį pasipriešinimą, keičiant kūno padėtį erdvėje. Judėjimo pojūčiai signalizuoja apie raumenų susitraukimo dydį praneša, kiek sulenкта ranka ties peties, alkūnės ar riešo sąnariais. Tokia raumenų veikla didelę įtaką daro vaiko piešinio raidai.

Kuo daugiau išlavėjusi raumenų sistema, tuo vaikui yra lengviau suvaldyti piešimo reikmenis, tokiu būdu lavinama ir motorika, ir pats piešinys darosi suvaldomas. Kaip ir vaiko fizinė raida, taip ir piešinio raida turi tam tikrus dėsningumus. Visai neverta stebėtis, kad pirmieji piešiniai turi daug panašumų, todėl nėra sunku nustatyti tam tikrus raidos etapus.

Daugelis vaiko piešinių tyrėjų (Šmitas 1997, Vygotskis 1978, Matthews 1999, Cox 1992 ir kt.) išskiria judesį kaip pirminį veiksmą piešinio atsiradimo procese. Iš tiesų šiuo laikotarpiu piešimas arba keverzėjimas daugiau primena kūno kultūrą. Pirmas brūkšnis dažniausiai būna atsitiktinis. Vaikai piešia gulėdami, klūpėdami, jiems tai tik žaidimas.

Vaikas negali atsistebėti, kad jo rankytės judesys palieka pėdsaką. Widlocher, D. (2010) teigimu piešinys atsiranda tada, kai vaikas pradeda suprasti ryšį tarp pėdsako ir savo gesto, kartu su motoriniu vystymuisi ima ilgai mokytis ir tuo pačiu įgyja galimybę valdyti savo gestą. Tai sužadina susidomėjimą ir norą vis tą judesį kartoti. Savo kūno suvokimas erdvėje, gebėjimas kontroliuoti savo kūną ankstyvojo amžiaus vaikui yra svarbiausias dalykas. Rankų ir viso kūno judesių amplitudę galima būtų plėsti vien tik popieriaus lape. Keičiant popieriaus lapo formatą, skatinami vis kitokie judesiai: mažas formatas – smulkūs judesiai, didelis lapas – platūs judesiai. Piešdamas vaikas lavina smulkiąją motoriką, sensomotoriką, vaizduotę, emocinę raišką. Galima daryti išvadą, kad piešimas ir kita su daile susijusi veikla ankstyvojoje vaikystėje turi įvairių ir labai svarbią reikšmę vaiko visapusiškam augimui, vystymuisi, lavinimui. Kiekvienu amžiaus tarpsniu vaiko kūrybinės formos kinta.

Tamolienės (2002) manymu, „piešdamas vaikas realizuoja dideles galimybes, tobulinančias visą jo psichofizinę struktūrą. Piešimas padeda lavinti ne tik regėjimo, bet ir koordinacinius ir kinestetinius jausmus, formuoja sudėtingesnius vaiko santykius su aplinka. Be to, piešimas lavina vaiko vizualinį suvokimą.“

Antraisiais ir trečiaisiais gyvenimo metais vyksta daug vaiko raidos pokyčių. Jis pradeda laisvai judėti, kalbėti, vystosi jo intelektiniai procesai, plečiasi socialiniai kontaktai. Vaikui motorikos (judėjimo) reikšmė itin svarbi, nes jis gali keisti padėtį erdvėje, priartėti prie tų daiktų, kuriuos jis mato ir kurie jį sudomino. Pasak Gučo (1981), tai nepaprastai svarbios prielaidos, leidžiančios pažinti aplinkos daiktus. Erdvės aprėpimas įmanomas, kai sparčiai lavėja vaiko judesiai.

Karolina R. Tomlin (2008) vaikų darželio pedagogas teigia, kad keverzonės - manipuliavimas įgūdžiu, kuris apima gebėjimą naudotis savo rankomis, pirštų vikrumu. Kuriant šį įgūdį yra gyvybiškai svarbu įvaldyti rankų ir akių koordinavimą, kuris yra teisingiausia sąlyga plėtoti vizualinį suvokimą, t.y. skaityti iš kairės į dešinę.

Atsitiktinės keverzonės (amžius 2–3 metai)

Nepriklausomai nuo kultūros, visi vaikai pereina preliminarią piešimo stadiją. Atsitiktinai tyrinėti ir eksperimentuoti su įvairiais rašymo įrankiais - tai keverzonių etapas, patinkantis vaikams, nes jie atranda savo galimybes. Etapo trukmę diktuoja žvalgybos skatinimas, mokytojų ir tėvų, vaiko bendra sveikatos būklė, raumenų plėtra, koordinavimas, galimybių atsitiktinai rašinėti kiekis ir dažnumas.

Kontroliuojamos keverzonės (amžius 2–4 metai)

Antrojo etapo plėtra – įvedimos geometrinės formos: skrituliai, trikampiai, ovalai, kvadratai, kurios ir persikelia į vaiko piešinius. Kadangi vaikai ima kontroliuoti raumenis, jie pradeda atlikti bandymus savo aplinkoje. Banguotos linijos ir nutrūkstamos linijos gali būti apskritimo modeliavimo pradžia ar tiesiog įvairovės ieškojimas.

Pavadinta keverzonė (amžius 3–5 metai)

Kai vaikas pradeda atpažinti objektus, jis juos įvardija – taip persikeliama į trečią vystimosi stadiją. Nors šie objektai gali būti neatpažinti suaugusiems, bet tai yra reikšmingas aktas, objektus galima pavadinti braižiniais.

Simbolio etapas (amžius 5–7 metai)

Kai vaikas pradeda vaizduoti abstrakcijas, jis persikelia į simbolinį arba nuotraukos etapą. Suvokdami, kad mintis gali būti sudaryta iš simbolių, jie gali sukurti, ką jie jaučia, o ne kaip viskas yra iš tikrųjų vaikai gali padidinti, iškreipti ar pakeisti objektus pagal tai, koks svarbus jiems gali atrodyti šis objektas.

Pagal Lowenfeldo (1987) vaikų meninės raidos teoriją yra išskirti septyni žingsniai, o pirmųjų trijų etapų meno plėtra yra svarbi ankstyvajam ugdyme.

1 žingsnis: tikslingas suvokimas, 0–2 metų amžiaus. Suvokia vizualiai – rodo spalvas ir formas; jaučia dviejų ir trijų lygmenų matmenis; gali sutelkti žvilgsnį į meno kūrinius ar knygeles su paveikslėliais, gali suvokti objektą rankomis (greičiausiai objektą išmėgins burna).

2 žingsnis: malonumas, 1–2 metų amžiaus. Suvokia ir piešimo įrankį vedą per popierių; būdingos didelės nekontroliuojamos keverzonės; stambiosios motorikos rankų judesiai; mėgaujasi pasikartojimu; vis labiau suvokia ženklus - tai judesio rezultatas; geba paglostyti arba minkyti molį.

3 žingsnis: Manipuliavimas, medžiagos, 2–3 metų amžiaus. Įgyja daugiau smulkiosios motorikos kontrolės, daugiau žino apie ženklų judėjimo rezultatus; pradeda skirtis pasiūlymai; gali pradėti piešti apskritas formas, daugiau laiko praleidžia keverzodami; žnaibo molį pirštais arba naudoja įrankius.

4 žingsnis: Įvardija ženklus, 2–4 metai amžiaus: gali sujungti linijas ir formas, atpažinti skaičius bei objektus; vartoti simbolius: „galva – kojos“, atsirandantys atsitiktinai dėl popieriaus, simboliai taip pat lipdomi iš molio.

5 žingsnis: sąvokos simbolizavimas. 3–6 metai amžiaus: gali sujungti linijas ir formas, atpažinti skaičius bei objektus; intencionalumo simbolius: „galva kojas“ arba „tad Pole“ simbolis yra naudojamas asmeniui; atsitiktinės dėmės ant popieriaus; simboliai taip pat lipdomi molio.

6 žingsnis: Ieškoti Formulės, 5–8 metų amžiaus. Pasikartojančios simbolinės formulės tik diferencijuojant jas siekiama bendrauti reikšmingai; linijų išpūtimas ir iškraipymas atsiranda dėl emocinio nestabilumo.

7 žingsnis: Realizmas, ieškojimas, 8–metų ir t.t. amžiaus: Naudoja daugiau reprezentacinį požiūrį skaičius ir objektus; naudoja bazines linijas ir sumažintus dydžius, pavaizduotus erdvėje ar paviršiuje; daugiau dėmesio sutelkia į smulkmenas ir į modeliavimą su moliu.

Brazauskaitė (2004) teigia, kad ateityje šis atradimas 1–2 metų vaikui leis tobulinti ir valdyti judesius, piešti savo išgyvenimus ir galų gale rašyti. Todėl, autorės teigimu, ankstyvasis piešimas, keverzonės yra natūrali augimo dalis ir atspindi vaiko psichofizinę raidą. Vaikas nuolat auga nuo gimimo iki 18–20 metų. Jam augant, sparčiau arba lėčiau vystosi organų ir sistemų veikla, ji tobulėja, vaikas įvaldo vis naujas veiklos rūšis. Tokiu pat augimo vystimosi principu keičiasi ir vaiko piešinys.

Brazauskaitė (2004) teigia, kad normaliai besivystančio vaiko keverzėjimas tobulėja. Brazauskaitė (2004, 8 p.) cituoja Lowenfeldą (1987).

1. *Atsitiktinių keverzonių* – kai vaikas atsitiktinai pastebi, kad jo rankos judesys palieka žymę. Motorika dar nekoordinuota.
2. *Nekontroliuojamos keverzonės* – kai vaikas stebi, ką jo „nekontroliuojama“ ranka piešia. Procesas grindžiamas susidomėjimu, sensomotorine bei regimąja motyvacija, dėl to lavėja motorika.
3. *Kontroliuojama keverzonė* – vaiko motorika labiau koordinuota, ranka vis labiau „klauso“ jo norų.

Pasak Brazauskaitės (2004, 9 p.) keverzėjimas atspindi vaiko augimą.

Bedard (2009) taip pat išskiria keletą vaiko piešinių raidos požymių. Kadangi, jos manymu, kiekvienas vaikas vystosi skirtingu tempu, gali būti, kad amžius truputį skiriasi:

1. *Nuo aštuoniolikos mėnesių iki dvejų metų.* Vaikas mėgsta keverzoti, ypač ant didelio formato popieriaus, priemone laiko suspaudęs delne. Nelengvai koordinuoja judesius.
2. *Nuo dvejų iki trejų metų.* Vaikas trokšta išbandyti įvairias priemones: flomasterius, guašą, vaškines kreideles, pieštukus. Prasideda periodas, kai vaikas daugiau eksperimentuoja, o

ne atsiskleidžia. Vystosi koordinacija, jis vis tvirčiau laiko priemones. Vaikui augant, piešimas vis labiau panašėja į žaidimą.

Narvydaitės (1987) nuomone, piešimas, kaip ir kita vaikų veikla, skirstoma į tam tikrus etapus pagal ikimokyklinio amžiaus tarpsnį: jaunesnįjį (iki 3 metų) Tobulėjant mąstymui, pastabumui, lavėjant rankutės judesiams, ugdosi vaiko sugebėjimas ne tik pieštuku braukyti pirmyn ir atgal, bet ir iš tiesių bei kreivų linijų „konstruoti“ įvairias formas.

Great Barrigton (2003) pastebi, kad visi pasaulio vaikai mėgsta rašinėti. Vaikai pradeda rašinėti būdami skirtingo amžiaus, tačiau visi pereina vienodus raidos etapus; tik vieni ilgiau užtrunka viename etape, kiti kitame. Stebėdami vaiko vystimąsi, galime pastebėti perėjimą iš vieno etapo į kitą.

Duoblienė (2007), analizuodama Merleau Ponty tekstą apie vaiko piešimą, nurodo, kad vaiko kūryba yra svarbus procesas esamam vaiko santykiui su pasauliu palaikyti. Tai yra vaiko asmeninių pasakojimų skleistis, kurioje raiška yra pirmesnė už apmąstymus, už supratimą. Ir vaikas, nebijantis savo raiškos, tarsi kūnų piešia pasaulį.

Gučo (1981) teigimu, žaisdamas vaikas nori išreikšti ir pavaizduoti savo jausmus, pažintis, pasiekimus. Panašią funkciją atlieka ir piešimas. Piešimas išaugo iš judesių. Vaikas nuolat judina ir vedžioja į vieną ar kitą pusę savo ranką. Panašiai jis elgiasi gavęs pieštuką ir popierių. Iš pradžių vaikas nieko nevaizduoja, tad pats piešinys nieko ir nereikšia: tai paprasčiausias motorinis aktyvumas su atitinkančiomis priemonėmis. Rezultatas – įvairūs kreivi brūkšniai, vingiai. Ši vaiko fazė vadinama keverzavimo faze. Gučas (1981) pabrėžia, kad dvejų metų vaikas jau mėgina mėgdžioti suaugusiųjų rašymą ir, užuot vedžiojęs bet kur pieštuku, keverzoja laužytą liniją viena kryptimi, kartu greitai pereidamas į aplinkos daiktų vaizdavimą, kuris jau yra susijęs su kita žaidimo veikla. Pasak Gučo, dažnai, kai vaikas pradeda piešti, piešimas ir jo rezultatas – ne svarbiausias ir galutinis tikslas, bet tik viena platesnės veiklos grandis. Galima teigti, kad vienas iš piešinio raidą lemiančių veiksnių yra motorika (judėjimas).

Pažinimo raida, asmenybės sklaidos stadijos. Ankstyvoji vaikystė prasideda vaikui pasiekus motorikos brandą: jis reguliuoja savo galūnes, tiesiai vaikščioja ir prasmingai kalba. Šiuo tarpsniu vaikas, stebėdamas išorinį pasaulį ir žaisdamas, pradeda įžvelgti daiktų sąryšius ir pagaliau išskirti save kaip subjektą ir piešianti objektą. Atkaklios užgaidų apraiškos užbaigia pirmosios ir ankstyvosios vaikystės tarpsnį, kaip teigia Laužikas (1993).

Aktyvumo vystymasis iš esmės pasikeičia jau antraisiais gyvenimo metais. Vaikas manipuliuoja daiktais tartum žaisdamas. Veiksmai dar nevalingo pobūdžio, bet juos reguliuoja suaugusieji. Pirmi reguliuojantys žodžiai yra galima arba negalima. Šie žodžiai ir įveda vaiką į dorovinių santykių sferą, sudaro sąlygas pasirinkimo galimybėms ir valiai vystytis. Manipuliacija su daiktais darosi tikslingesnė ir sąmojingesnė, formuojasi aktyvus veikėjas ir

nebe toli tas laikas, kada paprastas aktyvumas taps sąmoninga, tikslinga, teikiančia emocinį pasitenkinimą veikla. Tokia veikla – žaidimas.

Atsitiktinės žymės, nekontroliuojamas keverzojimas (1–2 m.). Vienerių metų vaikas pradeda domėtis savo paties nubrėžiamomis linijomis ir deda daug pastangų jas atkaroti. Palaipsniui didėja veiklos įvaldymas be vaizduojamojo sumanymo sudaro piešinius teplicionių arba keverzonijų stadijos (Widlocher D. 2010). Iš pradžių mažylis tik žaidžia pieštuku, popieriumi. Myers (2000) teigia, kad vaikai eksperimentuoja su įvairiomis medžiagomis, kiša pirštus į maistą, dažus. Pasiėmę flomasterius ar pieštukus tik žaidžia su jais. Po kiek laiko vaikas pradeda piešti, braižyti popieriaus lape. Tai nėra tikras piešimas – tai tik keverzojimas, kuris prasideda nuo bakstelėjimų, kai plačiai užsimojus ranka ant popieriaus telieka nedidelis brūkšnelis. Pieštuką ar kitą priemonę gali laikyti kumštyje bet kaip. Vaikas piešia visu rankos mostu, todėl popieriaus lapas turėtų būti didelio formato. Mažylio pirmi brėžiniai – tai atsitiktiniai brūkštelėjimai lape. Jis neseka akimis pieštuko pėdsako popieriaus lape, nekontroliuoja savo piešiamų brėžinių. Tačiau tai sukelia didelį džiaugsmą, kurį lydi vaiko čiaušėjimas. Jis džiaugiasi nauja veikla – piešimu – kaip gebėjimu atlikti veiksmą, kurio metu paliekamas pėdsakas popieriuje. Jis neturi išankstinio tikslo ką nors pavaizduoti. Jis mažas ir nekontroliuoja savo brėžinių rega. Tai tik rodo, kad jis negali atlikti veiksmų, reikalaujančių dėmesio kontrolės.

Pažinus vaiką kaip individualybę, susipažinus su jo amžiaus tarpsniams būdingomis savybėmis ir tam laikotarpiui būdinga veikla – žaidimu, – daug lengviau galima suprasti jo pasaulį ir jį išsijausti. Pažinus vaiką, geriau galima suprasti ir jo asmenybės vystimosi aspektus – fizinę (vaikai juda, piešia, laipioja ir kt.), socialinę emocinę (vaikai atskleidžia jausmus, rodo pastangas, rūpinasi) ir pažinimo raidą (vaikai turi galimybę įveikti sunkumus, ugdyti mąstymo įgūdžius). Nors kiekvienas vaikas vystosi individualiai, visi vaikai pereina žinomas asmenybės raidos stadijas. Būdami vienoje iš šių stadijų, jie turi savybių, bendrų būtent to amžiaus vaikams.

Pasak Gaižučio (1988), beveik visiems iki trejų ketverių metų vaikams svarbiausias meninės veiklos stimulus yra pats kūrybos procesas. Vaiką domina ne piešinio kokybė, o vaizdavimo eiga. O vėliau, vaikui augant, domėjimasis piešimo eiga sumažėja, bet didėja dėmesys rezultatui.

1–7 m. amžiaus meninės raiškos dėsniumai. Kūrybinis procesas skatina visuminį vaiko augimą. Remiantis Lowenfeldu (1987), išskiriami protinio augimo ir meninių įgūdžių etapai, parodantys bręstančio vaiko specifinius pažintinius ir jutiminius procesus:

- *keverzojimas (1–4 m.);*
- *ikischematinis piešinys (4–7 m.);*
- *schematinis piešinys (7–9 m.);*

- *realistinis piešinys* (9–11 m.);
- *pseudorealistinis piešinys* (11–13 m.).

1–4 m. amžiaus tarpsnio meninių gebėjimų raidos apžvalga.

Ankstyvieji piešimo etapai įvairiai vadinami: paišenu, keverzėjimu, karakulių piešimu. Keverzodamas vaikas nėra dar įvaldęs nei linijos išeities taško, nei jos pabaigos (Widlocher D. 2010). Iki etapo, kai pradeda piešti žmogų, šis keverzonių etapas yra labai svarbus. Keverzėjimas – tai specifinė funkcinė fazė, kai lavinama motorika. Išlavėję judesiai vėliau pritaikomi rašyti ir piešti. Šiuo laikotarpiu atsiranda akių ir rankų judesių koordinacija, dėmesio koncentracija, savo kūno suvokimas, lavėja lytėjimo pojūčiai. Kaip teigia Myers (2000), keverzėjimas, braižinių darymas parodo vaiko augimo visumą, tai iš dalies liudija tokio amžiaus jo intelekto raidą, kai nepritaikomi intelekto testai. 1–4 m. tarpsnio metu sąlygiškai skiriami tokie meninių gebėjimų etapai:

- *atsitiktinės žymės* (1–1,5 m.);
- *nekontroliuojamas keverzėjimas* (1,5–2 m.);
- *kontroliuojamas keverzėjimas* (2–3 m.);
- *įvardijamas keverzėjimas* (3–4 m.).

Kontroliuojamas keverzėjimas (2–3 m.). Praėjus maždaug šešioms mėnesiams nuo gebėjimo piešti formavimosi pradžios, vaiko piešinys ima keistis. Kaip teigia Myers (2000), formuojasi vaiko akių ir rankų judesių koordinacija. Vaikas ima sekti savo brėžiamas linijas popieriaus lape. Jis pastebi, kad rega gali kontroliuoti brėžinius. Gebėjimas kontroliuoti savo judesius vaikui yra labai reikšmingas ir yra svarbus potyris. Dvejų dvejų su puse metų vaikas atranda popieriaus lape kraštą. Jis ima suvokti ribą ir stengiasi jos neperžengti. Kai vaikas geba sekti ir kontroliuoti, galima pradėti reikalauti laikytis elgesio taisyklių. Jis pradeda suvokti, kad ne viską galima daryti.

Šiuo piešimo laikotarpiu, kaip pastebi Myers (2000), vaikai labai noriai piešia. Linijos pasklinda po visą popieriaus lapą. Įvairiomis kryptimis driekiasi braižiniai, raitiniai. Vaikas nori pats viską daryti: tvarkyti daiktus, pats valgyti. Vaikas pradeda jausti, kad gali kontroliuoti savo judesius ir tuo mėgaujasi.

Pats vaiko piešinys nekinta, bet apie trečius metus jis pradeda juos įvardyti: „čia mama, šuo, katė...“, nors suaugęs žmogus nieko konkretaus tame darbe nepamatys. Vaikas savo piešinius ima sieti su aplinka, vaizdinius iš aplinkos perkelti į savo piešinį. Tai rodo, kad pakito vaiko mąstymas, jo suvokimas. Piešimo eigą lydi žodžiai, įvardijantys vaizduojamus objektus. Šis etapas pasiekia viršūnę, kai atsiranda atpažįstamos formos – apskritimas.

Meninė saviraiška stebima pagal Lowenfeld'o ir Britain'o (1987) suformuluotus protinio augimo ir meninių įgūdžių etapus. Etapai bei raidos įgūdžių nuoseklumas gali būti atsekami

visuose meno darbuose. Šis nuoseklumas yra atpažįstamas pagal bruožus, apibrėžiančius bręstančio vaiko specifinius pažintinius ir jutiminius procesus. Meninis procesas, kuriuo remiamasi raidos dailėje, skirstomas į tokius etapus:

- *Atsitiktinės žymės*: patys pirmieji kūdikių grafinei ženkli, pastebėti atliekant eksperimentus. Juos vaikas atlieka rankomis mosuodamas ore, laikydamas daiktus, kai pirštus kiša į dažus.
- *Nekontroliuojama keverzonė*: toliau plečiama kinestetinė patirtis. Pasitaiko, kad vaikas stengiasi tyrinėti save. Šiuos bandymus dažnai lydi vaiko čiauškėjimas.
- *Kontroliuojama keverzonė*: vaikas atpažįsta savo ryšį su abstrakčiais ženklais ant popieriaus. Linijos ir spalvos vaikui tampa reikšmingos, jos dažnai kartojamos ir lengvai keičiamos. Šiame etape vaikas itin smalsus, jam būdinga tyrinėjimo formų įvairovė. Šios stadijos bruožas – keverzonių įvardijimas. Piešimą lydi žodžiai. Šis etapas pasiekia viršūnę, kai atsiranda atpažįstami kontūrai.

Esminis šios koncepcijos principas yra normali vaiko raida.

Būdingiausi keverzonių etapo (1,5–4 metai) raiškos bruožai, kuriuos išskiria Brazauskaitė (2004), tokie:

Atsitiktinės keverzonės:

1. Daro netvarkingas žymes.
2. Atkartoja tiesią liniją.
3. Daužo molį kaip papuola.

Kontroliuojama keverzonė:

1. Atkartoja žymes:
 - a) horizontalę;
 - b) vertikale;
 - c) ovalą.
2. Įvairiai naudoja suspaudimo, piešimo, tapymo instrumentus.
3. Atkartoja apskritimą.
4. Iš molio padaro ritinėlius ir rutuliukus.

Įvardytos keverzonės:

1. Įvardija keverzones ir molio gabalus.
2. Atskiria vieną spalvą iš kitų.
3. Prisimena penkių spalvų pavadinimus.
4. Prisimena dviejų geometrinių figūrų pavadinimus.
5. Priderina figūras pagal pagrindinę spalvą.
6. Atkartoja keturkampį.

7. Tapybai spalvas renkasi atsitiktinai.
8. Ilgėja dėsningumo laikas.
9. Rūpinasi švaros procedūromis.
10. Kartais dalijasi priemonėmis.

Dauguma vaikų neišnaudoja visų šių keverzonių“, - teigia Cox (1992).

Šie ekspertai (Lowenfeldas, 1947; Mendelowitzas, 1953; Hurwitz, 1958; Betty Edwards, 1979) tyrė vaikų piešinius ir išskyrė pagrindines piešinio raidos stadijas.

Lowenfeldas, (1947) nuo gimimo iki 17 metų piešinio raidos stadijos:

- keverzonių etapas (nuo gimimo iki 2 metų)
- manipuliavimo etapas (2–4 metų)
- pasirengimo etapas (4–7 metų)
- scheminis etapas (7–9 metų)
- piešinio realizavimo etapas (9–11 metų)
- vėlyvo realizmo etapas (11–13 metų)
- paauglių etapas (13–18 metų)

Mendelowitzas, (1953) nuo 4–15 metų piešinio raidos stadijos:

- keverzonių etapas (4–6 metų)
- žmogaus figūros piešimo (6–8 metų)
- geometrinis brėžinys (9–12 metų)
- istorijos piešimas (po 12 metų)

Hurwitz (1958) Nuo 2–13 metų piešinio raidos stadijos:

- manipuliavimo etapas (2–5 metų)
- garsų priėmimo etapas (6–9 metų)
- pasirengimo paauglystei etapas (10–13 metų)

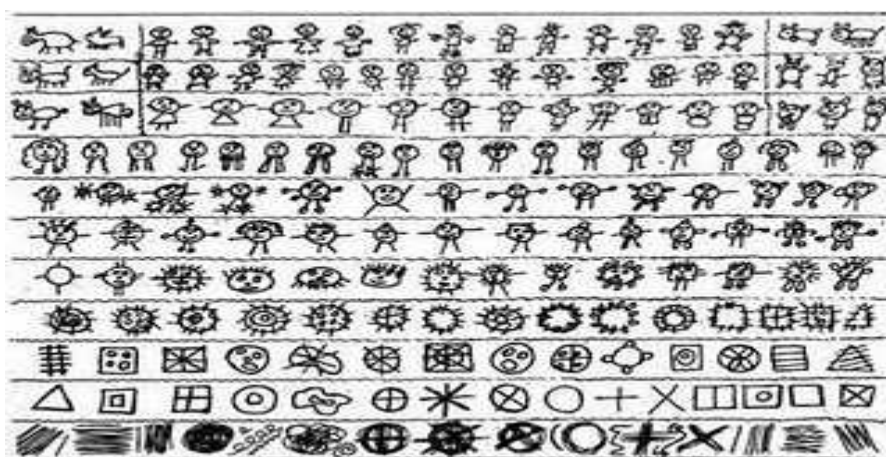
Betty Edwards (1979) nuo 2,5 metų–10 metų ir vyresnių vaikų piešinių raidos stadijos:

- keverzonių etapas (2,5 metų–3,5 metų)
- paveikslų formavimo etapas (3,5 metų–5 metų)
- komplikacijos etapas (5 metų–10 metų)
- realizmo etapas (10 metų ir vyresni).

1 lentelė: 1-20 pagrindinių keverzonių:

1	Taškas	11	Vingiuota uždengianti linija
2	Viena vertikali linija	12	Zigzaginė, karakulinė linija
3	Viena horizontali linija	13	Linija su viena kilpa
4	Įstriža linija	14	Linija su daug kilpų
5	Lenkta linija	15	Spiralinė linija
6	Kelis kartus vertikali linija	16	Kelių linijų apskritimas
7	Kelis kartus horizontali linija	17	Apskritimas apskritime
8	Kelis kartus įstriža linija	18	Išsikerojanti apskritimo linija
9	Kelis kartus lenkta linija	19	Linija kerta ratą
10	Banguota linija	20	Taisyklingas ratas

Keverzonės nėra pateikiamos atsitiktine tvarka, nes, išnagrinėjęs tūkstančius vaikų piešinių, Kelloggs (1970) išskiria 20 pagrindinių keverzonių, kurias vaikai yra linkę naudoti per pirmuosius savo gyvenimo metus.

Rhoda Kellogg: Vaikų dailės kolekcija. Vašingtonas, Kolumbijos apygarda., Mikrokernelės Editions, Inc, 1967. Vadovas. Žr. "Kellogg, R. ir O'Dell, S.: Menas Psichologija vaikų 1967 metais. Del Mar, Kalifornijoje).

Vaizduojamasis piešimas. Trejų ir ketverių metų amžiaus vaikai plėtoja kitus bendrus simbolius, pakartoja brėžinius, kuriems būdingi tokie bendri objektai: saulė, šuo, namai. Kai vaikai pradeda piešti realistiškai, jų piešinys gali svyruoti atgal ir pirmyn tarp realizmo ir ankstesnių keverzonių modelio, tačiau apskritai judėjimas eina realaus objekto, pasaulio pažinimo link.

Pagal Piaget ir Inhelder (1963), ikimokyklinukai piešia tai, ką jie žino apie pasaulį Štai kodėl mes matome, kad piešiniai vaizdavo tiek išorėje, tiek viduje matomą objektą tuo pačiu. Artėdami realizmo link, brėžiniai lieka išgalvoti, visa ikimokyklinuko fantazija sutelkta į spalvą, sudėtį ir turinį.

Remiantis Lowenfeldo (1987), privalu siekti, kad „kūrybinė veikla tarnautų vaiko brendimui, išugdytų pasitikėjimą ir jautrumą, būtinus saviraiškai, pasirūpinti tinkamomis

medžiagomis ir palankia aplinka kūrybingumui skatinti atidumą aplinkos reiškiniams ir leisti pajusti paramą bei kūrybinį pritarimą“.

1.2. Vaiko psichikos pokyčių, susijusių su amžiumi, ypatumai

.Penki pojūčiai: regėjimas, klausa, uoslė, skonis ir lytėjimas sąveikauja su išoriniais dirgikliais (šviesa, garsu, spaudimu, kvapu, skoniu) padeda besivystančioms nesusijusioms smegenų struktūroms David G. Myers (200, 149p.). Vaikas išmoksta atpažinti savo šeimos narių veidus, tėvo balsą, motinos odos, pieno ir įvairių gėrimų kvapus. Tai padeda smegenims gauti informacijos, kuri joms daro poveikį. Ankstyvojoje vaikystėje laiku išmoktos sąvokos bus naudingos visą gyvenimą. Trejų metų vaikų smegenys yra du kartus aktyvesnės nei suaugusiųjų (Batul Nafisa Baxamusa 2000). Taigi, labai yra svarbu skatinti įvairią interaktyvią veiklą, kuri padės vaikų smegenų vystimuisi.

Ankstyvosios vaikystės smegenų vystimosi tipai:

- **Vaizdo plėtros ir garso pojūčiai:** regos ir klausos pojūčiai turi būti sukurti vaikams. Siekdami pagerinti šiuos pojūčius, tėvai ir globėjai turėtų užtikrinti vaikui įvairių spalvų, formų ir garsų asortimentą.
- **Kalbinių gebėjimų plėtros:** vaikas pradeda guguoti garsus, kurie pereina į kalbėjimą. Šiame procese svarbu garsiai skaityti eilėraščius ir dainuoti dainas bei lopšines. Nors kūdikiai negali suprasti jų reikšmės, tačiau galės suvokti skirtingus garsus, registruos juos savo smegenyse ateičiai.
- **Motorikos įgūdžių plėtros:** vaiko smegenys pradeda įgyti raumenų kontrolę. Vaikas pradeda judėti, vaikščioti, pirštukais suimti žaislą – taip tobulina savo smulkiosios motorikos įgūdžius, rankų ir kojų pirštus, pėdas. Tėvai turėtų mankštinti, atlikti fizinės veiklos pratimus, kurie padės kūno fiziniam vystimuisi ir smegenų veiklai.
- **Emocinės plėtros ir socialinis faktorius:** sukurta sveika, šilta, rūpestinga aplinka vaikui vaidina svarbų vaidmenį ugdant emocinius ir socialinius įgūdžius. Labai svarbu tėvams išlaikyti sveiką aplinką savo namuose. Vaiką ypatingai žeidžia neigiamos emocijos, nes atsiranda pavojus vaikui ugdytis neapykantą, pyktį, baimę.

Smegenų raida ankstyvojoje vaikystėje

Amžius - 4 mėnesiai: smegenys pradeda reaguoti į skirtingus žodžius ar garsus, sudarytus iš bet kurios vartojamosios kalbos.

Amžius 8–9 mėnesiai: kūdikių smegenys pradeda stiprinti atmintį, kurią jie įgyja per įvairią veiklą, pavyzdžiui, stumdami rutulį aplink ar mesdami šaukštą.

Amžius 10 mėnesių: vaikas pradeda daugiau dėmesio skirti savo naujai kalbai: skiemenims „ma, pa, da-da, ba-ba“ ir tt, ir mažai dėmesio skiriama kitiems garsams aplink jį.

Amžius 12 mėnesių : vaikas pradeda reaguoti į žodžius, kuriais kalbama, pats bando kartoti plokščiu balsu.

Amžius nuo 12 iki 18 mėnesių: Kūdikiams ir maži vaikai pradeda tyrinėti savo prisiminimus ir atlikti pamirštą veiklą.

Amžius 24 mėnesiai: vaikas „pasirengimo stadijoje“: pripažįsta jį supančius žmones, skiria draugus ir nepažįstamus žmones. Jis pradeda verkti, kai mato nepažįstamus žmones.

Amžius 30 mėnesių: vaikas pradeda pažinti ir atpažinti savo apylinkes

Amžius 36 mėnesių: vaikas pradeda rodyti dvi skirtingas emocijas vienu metu,

- Emocinis intelektas: optimalus smegenų plėtros laikotarpis yra nuo 0 iki 24 mėnesių. EQ gali būti toliau plėtojamas bet kokio amžiaus.
- Motorinis vystymasis: optimalus laikotarpis yra nuo 0 iki 24 mėnesių.
- Regėjimas: optimalus laikotarpis regos vystimuisi yra nuo 0 iki 2 metų, o vėliau - nuo 2 iki 5 metų. Regėjimas gali išlikti pastovus arba silpnėti su amžiumi.
- Klausos: nuo 4 iki 8 mėnesių yra optimalus amžius garsams suprasti.
- Gebėjimas mąstyti: vaikas pradeda mąstyti 0–48 mėnesių. Nuo 4 iki 10 metų prasideda laikotarpis, kai tėvams ir kitiems suaugusiems yra užduodama daug klausimų. Tai amžius, kai vaikas aktyviai mąsto.
- Antrosios kalbos įgūdžiai: vaikas gali išmokti ir suprasti antrąją kalbą nuo 5 iki 10 metų. Vaikas gali mokytis daugiau kalbų ir vėliau, būdamas bet kokio amžiaus.

„Geriausias būdas, siekiant daryti įtaką vaiko smegenų vystymuisi – aktyvus bendravimas su savo vaiku. Turėtumėte dainuoti, kalbėti, skaityti ir paaiškinti paprastus dalykus, kad vaikui vystytųsi smegenys. Jos – tarsi tuščias puslapis, nuovokumas ir emocinė raiška priklauso nuo tėvų ir globėjų. Jūs turėtumėte suteikti daug galimybių, kad vaikas galėtų plėtoti savo smegenis“ - teigia (Batul Nafisa Baxamusa 2000).

Kūdikystė. (laikotarpis nuo gimimo iki tol, kol išmokstama vaikščioti) David G. Myers (200, 76p.). Kūdikystėje pirmiausia intensyviai vystosi aukštesnieji analizatoriai: regėjimas ir klausos. Pirmiesiems gyvenimo metams baigiantis kūdikis pradeda suprasti kai kuriuos žodžius, pats taria kai kurias gimtosios kalbos fonemas. Išstumtas iš aplinkos, vaikas niekada nepasiekia visapusiško asmenybės išsivystymo lygio. Bendraujant su kitais žmonėmis, kūdikio orientaciniai refleksai perauga į smalsumą, atsiranda pomėgis mėgdžioti. Mėgdžiodamas savo ir svetimus judesius, vaikas mokosi mąstyti.

Ankstyvajame amžiuje vaiko pažintinė raida yra ypatinga tuo, kad vaikas pradeda mąstyti susikurtais vaizdiniais. Dvejų metų vaikas jau sugeba apsimesti, vaizduoti, mėgdžioti, stebėti kitų elgesį. Šie vaiko sugebėjimai išryškėja todėl, kad lavėjanti vaizduotė ir geras kalbos mokėjimas atveria vaikui naujas mąstymo galimybes. Vaikas pradeda geriau gebėti naudotis simboliais ir aplinkos daiktų vaizdiniais. Šiame amžiuje dominuoja simbolinis mąstymas. Šis mąstymas leidžia vaikui vartoti žodžius ir naudoti vaizdinius – objektus, kurių tuo metu nėra jo akiratyje. Simbolinis mąstymas yra gerokai sudėtingesnis, ir vaikas gali efektyviau sąveikauti su aplinka.

Ankstyvoji vaikystė. Pasak Grucės (1994), kokybinės permainos, kurias vaikas patiria per pirmuosius trejus gyvenimo metus, yra labai reikšmingos ir svarbios visam vaiko gyvenimui. Psichologų nuomone, tretieji metai yra psichinio žmogaus vystimosi vidurys, nes pirmieji treji metai duoda patirties tiek, kiek visas likęs gyvenimas. Trejų metų mažukas mokosi pats apsitarnauti, bendrauti su šalia esančiais žmonėmis. Jis jau pakankamai aktyvus, įgijęs elementarias elgesio formas. Nuo pirmųjų nedrąsių žingsnių pradeda vystytis sugebėjimas judėti tiesiai ir išlaikyti pusiausvyrą. Antraisiais gyvenimo metais vaikas entuziastingai savo kelyje ieško kliūčių, o jų įveikimas jam žadina teigiamas emocijas. Prasideda laisvesnio ir savarankiškesnio bendravimo su išoriniu pasauliu periodas. Nauji daiktai skatina ieškoti naujų tyrinėjimo būdų. Vaikas pradeda suprasti atskirų daiktų paskirtį.

Vaiko socialinio vystimosi etapai pagal Erika Eriksoną (1902-1994), pedagogą ir psichiatrą. Jis siūlo aštuonis socialinio vystimosi etapus, žinomus kaip Eriksono (1980) psichologinės raidos etapai. Procesas prasideda kūdikystėje ir tęsiasi jau suaugus.

Raidos stadijos psichoanalitinėje teorijoje pagal Eriksoną R. Žukauskienė (1996, 52 p.):

Nuo gimimo iki 1 metų. Saugumas – nesaugumas. Vaikas išmoksta pasitikėti arba nepasitikėti kitais asmenimis, kurie rūpinasi jo svarbiausiais poreikiais, pavyzdžiui, maitinimu, čiulpimu, švara, šiluma.

1–3 metų. Autonomiškumas – gėda. Vaikas pats mokosi pasirūpinti savimi: mokosi naudotis tualetu, valgyti, vaikščioti ir kalbėti arba abejoja savo sugebėjimais.

3–6 metų. Intensyvumas – kaltė. Vaikas nori atlikti daugelį veiksmų, ką moka ir atlieka suaugę, todėl jis kartais peržengia tėvų nustatytas ribas ir dėl to jaučiasi kaltas.

7–11 metų. Meistriškumas – menkavertiškumas. Vaikas intensyviai mokosi, siekdamas būti kompetentingas ir produktyvus, arba jaučiasi nepilnavertis, nesugebantis ką nors gerai padaryti.

Paauglystė. Identiškumas – vaidmenų neaiškumas. Paauglys nori išsiaiškinti, kas jis yra. Jis pasiekia seksualinį etninį, profesinį identiškumą arba neturi aiškaus supratimo apie ateityje jo laukiančius vaidmenis.

Jaunystė. Intymumas – izoliacija. Jaunas suaugęs žmogus siekia kito žmogaus meilės ir draugystės arba lieka izoliuotas nuo kitų, yra vienišas.

Vidutinis amžius. Generatyvumas – stagnacija. Suaugęs yra produktyvus, dirba jam svarbų darbą, puoselėja šeimą arba tampa sustingęs.

Senatvė. Integracija – neviltis. Žmogus stengiasi suprasti, ar jo gyvenimas buvo prasmingas. Jis arba mato savo gyvenimo svarbą, arba supranta, kad nepasiekė savo gyvenimo tikslų.

Pirmųjų ir trečiųjų gyvenimo metų krizė. Ankstyvasis amžius tęsiasi nuo pirmųjų iki trečiųjų vaiko gyvenimo metų. Šis amžiaus tarpsnis yra ypatingas ir tuo, kad šiais gyvenimo metais vaikai išgyvena dvi krizes: pirmųjų ir trečiųjų gyvenimo metų.

Amžiaus tarpinių krizė – tai sunki būklė, elgesio ir dvasinio gyvenimo sutrikimas, atsirandantis normalaus vystimosi žmogui pereinant iš vieno amžiaus tarpsnio į kitą Saveljova, (1978). Amžiaus tarpinių krizės yra ypatingi, neilgai trunkantys periodai, kuriems būdingi ryškūs psichologiniai pasikeitimai. Šios krizės yra būtinos formuojantis normaliai asmenybei. Pirmųjų ir trečiųjų metų krizėms būdinga tai, kad pakinta vaiko santykiai su suaugusiuoju. Krizių metu didėja vaiko galimybės, kinta socialinė situacija, veikla, persitvarko sąmonės struktūros. Vaiko perėjimas į naują amžiaus tarpinį dažnai yra susijęs su ryškiais prieštaravimais tarp anksčiau susiklosčiusių tarpusavio santykių su aplinkiniais žmonėmis, padidėjusių vaiko fizinių ir psichologinių galimybių. Negatyvizmas, užsispyrimas, kaprizingumas, padidėjęs konfliktiškumas ir kitas būdingas amžiaus krizėms negatyvus elgesys dar labiau sustiprėja, jeigu suaugę ignoruoja vaiko bendravimo ir veiklos poreikius, ir, priešingai, susilpnėja, kai vaikas tinkamai auklėjimas. Šios amžiaus krizės teigiamai veikia bręstančią asmenybę, nors bendrauti su vaiku tuo metu yra labai sunku.

Pirmųjų gyvenimo metų krizė atsiranda pereinant iš kūdikystės į vaikystę. Ši krizė kyla dėl prieštaravimo, keičiantis vaiko socialinei situacijai. Tas prieštaravimas reiškiasi visiškai vaiko priklausomybe nuo suaugusiojo ir kartu neadekvačiu bendravimu. Trečiųjų gyvenimo metų krizė kyla antraisiais – trečiaisiais gyvenimo metais. Ankstyvojoje vaikystėje yra priešpriešinami autonomiškumas ir gėda, abejojimas savimi. Taip yra todėl, kad šiuo laikotarpiu vaiko autonomijai kyla pavojus. Nauji motoriniai ir protiniai sugebėjimai skatina siekti autonomijos. Šio amžiaus vaikas gali ne tik vaikščioti, bet ir atidarinėti, uždarinėti, laipioti, mėtyti, atlikti daugybę kitokių paprastų veiksmų. Vaikas didžiuojasi savo naujais sugebėjimais, todėl viską nori daryti pats: pats rengtis, valgyti, pats išvynioti saldainį iš popieriuko ir daug kitų veiksmų. Kaip teigia Andrikenė (2001), jeigu tėvai supranta, kad vaikui yra būtina pačiam viską atlikti, yra pakankamai kantrūs, vaikas pamažu išmoksta kontroliuoti savo raumenis, savo norus

ir šiek tiek jį supančią aplinką. Vaikas įgyja autonomiškumo jausmą, išmoksta būti savarankiškas.

Iki trečiųjų gyvenimo metų krizę galima apibūdinti keliais simptomais:

- Negatyvizmas – kai vaikas nenori ko nors daryti tik todėl, kad tai pasiūlė suaugęs žmogus, t. y. vaikas reaguoja ne į veiklos turinį, bet į suaugusiojo pasiūlymą. Vaikas gali atsisakyti net to, ko jam labai norisi.
- Užsispyrimas – kai vaikas nori gauti tik todėl, kad jis pareikalavo. Vaikas griežtai laikosi savo nuomonės arba sprendimo.
- Atžagarumas – yra nukreiptas prieš suaugusiojo pateikiamas vaikui elgesio normas, prieš tam tikrą gyvenimo būdą. Jis reiškiasi savitu vaikišku nepasitenkinimu, tuo vaikas siekia išlaikyti savo autonomiškumą ir vadovautis savo norais.

Šie visi simptomai atskleidžia vaiko siekį būti nepriklausomam. Iki vaiko trečiųjų gyvenimo metų krizė keičia socialinę poziciją aplinkinių žmonių, mamos, tėčio autoriteto atžvilgiu.

Ankstyvasis amžius yra ypatingas tuo, kad jis prasideda pirmųjų gyvenimo metų krize, o baigiasi trečiųjų metų krize. Šios krizės labai keičia vaiko asmenybę, keičiasi vaiko bendravimas su aplinkiniais, didėja vaiko savarankiškumas, keičiasi vaiko psichologija.

Socialinė raida. Taigi, socialinės plėtros svarbos vaikui paneigti negalima, nes ji sudaro pagrindą siekiant fizinio ir emocinio brandumo. Pagrindinė tėvų pareiga – atsakingai kurti palankią aplinką, tinkamą vaikų socialinei plėtrai.

Dauguma vaikų, patyrusių rūpestingą auklėjimą, įgyja reikiamus socialinės plėtros įgūdžius. Vaikų socialinės raidos procesas yra laipsniškas ir tęsiasi daugelį metų. Šiuo laikotarpiu tėvai, mokytojai ir kiti artimi žmonės vaidina lemiamą vaidmenį.

Jei plačiau kalbėtume apie vaiko vystymąsi, tai vaiko socialinis vystymasis gali būti tiesiog apibūdinamas kaip vaiko sąveiką su kitais. Pradiniame etape vaikas labai priklauso nuo tėvų ir kitų globėjų. Taigi šiame etape ryškėja vaiko sąveika su šiais žmonėmis. Vėliau vaikas pradeda bendrauti su kitais vaikais ir suaugusiais. Vaikas gyvena remdamasis meilės, saugumo ir tinkamos priežiūros suformuotomis vertybėmis, kurias įskiepija tėvai ar globėjai. Galų gale, pats vaikas mokosi perteikti meilės ir globos jausmus, geba jausti kitą. Tai esminis vaiko socialinės raidos rodiklis.

Kūdikiai yra socialinės būtybės jau nuo pat gimimo. Beveik iš pradžių naujagimis bendrauja su tėvais prisilietimu, žvilgsniu, šypsena ir balsu. Iš to kylantis socialinis elgesys skatina kūdikių savivokos formavimąsi ir sudaro sąlygas jiems išlikti – jie taip pat ilgainiui galės auginti kitą žmogų. Kaip teigė Myers (2000), tarp ankstyvųjų socialinių reakcijų – meilės, baimės, agresijos – pirmasis ir stipriausias yra meilės ryšys. Remiantis Vygotskiu (1962) galima

teigti, kad socialiai sąveikaudamas asmuo daug ko išmoksta. Autorius tai vadina bendradarbiavimu arba bendradarbiavimo dialogu. Vaikas siekia suprasti nurodymus, veiksmus, pateiktus tėvų, globėjų. Ta informacija pasinaudodamas reguliuoja savo veiklą.

Dauguma žymių pasaulio psichologų: Buck, 1966; Hammer, 1967; Koppitz, 1968; Oster ir Montgomery, 1996 sako, kad vaikų charakteriui bei daugeliui gyvenimo poelgių žymiausią įtaką yra dariusi bei daranti ankstyvoji kūdikystė, šeima ir ypač motina. Ir tai suprantama: kūdikio pirmasis susidūrimas su pasauliu, pirmieji jo sielos žadintojai yra motina ir šeima. Juk kūdikis paveldi iš tėvų ne tik biopsichinę struktūrą ir jos pradus, bet ir tų pradų žadintojus, aplinkos poveikius, kuriuos kūdikis nuo pat gimimo pradeda sutikti ir kurie tiesiogiai ar netiesiogiai veikia jo brendimą (Laužikas, 1993).

Tėvų meilė ir troškimas suteikti kūdikiui visa, kas geriausia, dar nesąmoningos, silpnutėlės vaiko būtybės pajaučiama kaip neatskiriama jo egzistencijos sąlyga. Vaikui sąmonėjant, tėvai dar ilgai lieka kiekvieno malonaus ar nemalonaus įvykio neatskiriami dalyviai. Dėl to visos atbundančios vaiko jėgos, visi pirmieji bandymai, pasiekimai ir patyrimai siejasi su tėvais tartum būtina veikimo priežastimi.

Socialinių kontaktų užmezgimas su vienmečiais ir bendravimas su jais pereina keletą etapų. Pats pirmiausias – pozityvi reakcija į žmogų – prasideda apie 4–6 savaitę. Antrasis etapas – savo padėties užsitikrinimas ir gynimas. Trečiajame etape vaikas vis labiau simpatizuoja kuriam nors asmeniui. Anksčiau buvo nesvarbu, su kuo palaikyti kontaktą. Dabar jau kai kuriuos suaugusiuosius pradeda išskirti iš kitų, vienus mėgsta, kitų ne, aptinka, kokiomis priemonėmis palenkti tėvus ir kitus jį globojančius, kad išpildytų jo norus. 1,5–2 m. vaikas moka taip keisti socialinius santykius, kad iš to kuo daugiau laimėtų. Nuolatinis bendravimas su tėvais (kai mažas vaikas auga šeimoje) pratina jį prisitaikyti prie socialinės aplinkos. Suaugusieji, kuriuos labiau mėgsta ir myli, yra jam lyg priebėga visais sunkiais ir džiaugsmingais atvejais. Prisirišimą lydį stiprūs jausmai.

Vygotskio (1978) manymu, vaikui reikia leisti plėtoti įgūdžius, kurie tarnauja aukštesnei psichikos plėtrai. Autoriaus nuomone, sąveika su bendraamžiais – efektyvus būdas vaiko strategijoms ir įgūdžiams tobulinti. Jis teigia, kad tėvai ir ugdytojai galėtų naudoti komandinio darbo ugdymo pratimus, kad vaikas kuo daugiau laiko praleistų bendraamžių grupėje būtent šiuo vystimosi laikotarpiu.

Žmogaus raidos tyrimai rodo, kad per pirmuosius devynerius gyvenimo metus vaikas auga ir keičiasi pagal bendrą ir tam tikriems dėsniams paklūstančią tvarką. Žinios apie vaiko raidą yra pagrindas kurti vaiko supančią aplinką, planuoti veiklą. Be jokios abejonės, negalima manyti, kad yra tam tikri dėsniai ir jiems paklūstanti tvarka, ir jog vieni ar kiti vaiko raidos pokyčiai įvyks tą pačią savaitę ar mėnesį. Kiekvienas vaikas yra nepakartojama individualybė,

kitoks jo augimo būdas, tempas, kitokia supanti aplinka namuose, kitokios supančių žmonių vertybės ir nuostatos. Todėl ir privalu ne tik žinoti vaiko amžiaus tarpsnio raidos dėsnumus, bet ir atsižvelgti į individualaus vaiko ypatybes, stebėti jas, nustatyti jo gebėjimus, reikmes, pomėgius, temperamentą, charakterio savybes. Kaip teigia Titarenka (1980), šeiminiai santykiai yra lyg terpė, kurioje vaikas neišvengiamai patenka ir kur jam pradeda formuotis tam tikri įpročiai, vaizdiniai, emocijos ir t. t. Visada šeiminiai santykiai turi konkretų pagrindą vaiko vystimuisi. Būtų galima teigti, kad vaiko pažintinė raida ir vystymasis iš esmės priklauso nuo to, kiek dėmesio jam skiria suaugusieji, pirmiausia tėvai.

Šeimos kultūra: Įpročiai gali turėti įtakos vaiko judėjimo įgūdžių vystimosi tempui. Jeigu vaiko namuose pasitikima jo gebėjimu būti savarankiškam, tada jis, jau būdamas ankstyvojo amžiaus, daug galės ką atlikti pats Dodge, Rudink, Berke (2008). Pažinimo raida apima tai, kaip vaikai mąsto, suvokia pasaulį ir pritaiko savo žinias. Vaikai greitai ugdomi vartydamiesi, šliaužiodami, bėgiodami aplink ir viską tyrinėdami.

Santykiai su suaugusiais primityvūs, bet bandoma įsitraukti į jų darbą. Antrųjų metų pabaigoje jaučiama savarankiškumo tendencija. Kitų glوبا vaiką pradeda varžyti, jis ima save išskirti iš aplinkos, pradeda suvokti savąjį „aš“. Suprantama, saviruošos įgūdžių dar nėra, todėl vyresnieji turi padėti. Vaikui augant ir pradėdant išskirti tikrąsias reiškinų priežastis vaikas nesąmoningai išgyvena atitinkamą anksčiau tėvų akivaizdoje išgyventą, patirtą įvykį ir nejuočiomis, be aiškaus suvokimo, tai palygina su dabartyje vykstančiu atsitikimu. Pagaliau visa kūdikystės aplinka, visa apystata ir daiktai yra tėvų sudaryti, sutvarkyti ir vaiko atbundančioje sąmonėje pasilieka neatskiriamai susiję su tėvų būtybe. Taigi vaiko naujausios dvasios lobynas, plaukias iš objektyvių vertybių, įgyja subjektyvių tėvų atspalvį ir nustoja visiškai objektyvumo.

Kiekvieno vaiko tėvai nėra tie patys: jie vis kitį, skirtingi ir sukuria vis kitokią, konkrečiam vaikui skirtą aplinką. Kūdikystėje ir vaikystėje patiriamas tėvų aplinkos poveikis kiekvieno vaiko yra kitoks, skirtingas, todėl susidaręs dvasinis lobynas kiekvieno vaiko yra daugiau ar mažiau skirtingas, įgijęs projekcijoje atitinkamų jo paveldėtai prigimčiai ir praeitam vystimosi tarpsniui pakitimų. Dėl skirtingų paveldėtų pradmenų ir dėl vystimosi ypatybių kiekvienas individas savaip objektyvuota vadinamąsias objektyvines gėrybes ir lobius. Aiškėja, kad žmonių savitarpio skirtumai priklauso ir nuo paveldėtų pradmenų, ir nuo pat vaikystės pradedančios veikti skirtingos aplinkos.

Griežtas auklėjimas, nedėmesingumas vaiko problemoms ypatingai stabdo vaiko vystymąsi. Ypač tai aktualu ankstyvaisiais metais, nes tuomet vaikai daugiausiai mokosi iš tėvų ar globėjų Saveljeva, A. (1978). Bet koks nedėmesingumas vaikui, jo problemoms vėliau turės įtakos santykiams su tėvais. Pasak Eriksono (1980) psichologinės teorijos, ugdantis pasitikėjimo tėvais jausmą ypač svarbūs yra ankstyvosios vaikystės potyriai. Berk teigia, kad vaikai, nepatyrę

tinkamos priežiūros ir meilės, neišsiugdys pasitikėjimo jausmo, jų daroma pažanga bus lėtesnė, Berk (2000).

Ant šeimoje sudarytų pagrindų kuriamas tolimesnis švietimas, galįs išugdyti kūrybingą asmenybę. Andrea Landaker (2009) mano, kad vaikai jau gimsta turėdami tam tikrus įgūdžius, savitą charakterį bei poreikius, tad suaugusieji nepajėgūs to pakeisti. Tačiau tėvų poveikis vaikų vystimuisi yra didžiulis. Ši įtaka gali turėti: teigiamą ir neigiamą puses tai priklauso tik nuo tėvų veiksmų. Tėvai, darydami tik teigiamą įtaką vaikams ir parodydami tik gerąsias gyvenimo puses, gali sėkmingai išugdyti vaiką, kuris suaugęs taps visaverčiu žmogumi teigia Titarenka, V. (1980).

Vaikai veikiami socialinės aplinkos, ir galintys parodyti savo kūrybą kitiems, sėdėdami kartu, pasakoja apie savo piešinius, dalinasi istorijomis. Ši sąveika yra pagrindas, socialinės sąveikos kur naudojamas brėžinys emocinei paramai gauti Sandra Crosser, Ph.D.(2008)

Bendravimas ir jo būdai. Jau minėta, kad antraisiais ir trečiaisiais metais padaugėja vaiko vaizdinių, jis išmoksta įvairių veiksmų, padedančių valdyti išorinį pasaulį. Šiuo metu padedami pagrindai gimtajai kalbai, plečiasi vaiko bendravimas su suaugusiais ir vienmečiais. Baigiantis antriems metams, prasideda ketvirtas socialinių kontaktų etapas. Gyvendamas šeimoje ar būdamas didesniame būryje, vaikas jaučiasi jam priklausąs. Vaikui nebeužtenka bendravimo su motina, nori bendrauti su vienmečių grupe. Tai itin pastebima, kaip teigia Gučas (1981), kai vaikas pereina į pirmosios vaikystės tarpsnį – į ikimokyklinį amžių. Socialinių kontaktų plitimas ir vaiko įsijungimas į grupę bei dalyvavimas joje priklauso nuo ankstesnio auklėjimo: vienaip vaikas elgiasi, kai auga vienas šeimoje, kitaip – kai anksti susiduria su didesniu vaikų būriu. Iki dvejų metų vaikas yra labai lankstus, paslankus, bet trečiaisiais metais pradeda užsisipirti, prasideda vadinamasis pirmasis atkaklos periodas David G. Myers (2000, 80–860 p.), (Kagan, 1984; Chugani ir Phelps, 1986; Tratcher, 1987; Jeanas Mandleris, 1990.).

Vadinamasis atkaklos tarpsnis prasideda maždaug tuo laiku, kai vaikas pradeda sąmoningai vartoti asmeninį įvardį. Jis tada pamato, kad yra atskiras individas, gali turėti savo norų ir jų siekti. Dabar jis yra veikiantis subjektas, o ne vien objektas kitų norams vykdyti. Tai kritinis socializacijos periodas, lemiantis santykių su kitais būdą, tai valios pradžia, nes vaikas turi savo veiklos tikslų ir nenori jų atsisakyti.

Šis periodas prasideda reikalavimų neigimu, verbaliniu negatyvizmu. Neigimas dar neišreikštas praktiniais veiksmais. Vaikas supranta, kad jis gali atmesti kitų reikalavimą ir moka tai pasakyti žodžiais. Vaiko atkaklumas pasirodo apie trečius metus, niekad nepasitaiko po ketvirtų metų. Vaikas užsispiria dėl to, kad, reikalaujant ką atlikti, atitraukiamas nuo jo paties pradėto darbo, verčiamas daryti tai, kam nepasiruošė. Vaikas gali būti susikūręs mintyse kokią įdomią situaciją ir nenori iš jos trauktis. Kai suaugusiajam pavyksta vaiko dėmesį sutelkti kitai

veiklai, jis persijungia be jokio užsispyrimo. Dėl to laimingai pereiti šį periodą nepadedą nei beatodairiškas griežtumas, nei kraštutinis nuolaidumas – reikalinga savita to atkaklumo tolerancija. O kad konkretūs vaiko atkaklumo atvejai nevirstų konfliktais, itin svarbus suaugusiųjų sugebėjimas suvokti ir suprasti situaciją, kurioje vaikas tuo metu yra. Dėl atkaklumo, jeigu jis sukelia didesnius konfliktus ir ilgai trunka, gali labai pasunkėti vaiko asmenybės formavimasis. Pasak Vygotskio (1967), vaiko valingas elgesys yra tam tikras socialinio elgesio taikymas savo veiksams.

Pirmosios vaiko valingumo užuomazgos atsiranda šeimoje, bendraujant su tėvais ir kitais suaugusiais, įtvirtinant santykiuose su jais savąjį „aš“. Šeimoje vaikas mato, kaip tėvai bendrauja, girdi, ką ir kaip svarsto, kokius sau kelia uždavinius ir tikslus. Kokiomis priemonėmis ketina jų siekti, kaip apsisprendžia. Vaikai kur kas labiau pastebi suaugusiųjų santykius, darbą, nuotaikas negu daugelis tėvų mano. Pastebėtus dalykus vaikai išidėmi, apibendrina ir daro savo išvadas. Tad labai svarbu, kokius siekimus ir norus įdiegia jam visa šeimos gyvenimo atmosfera. Šeimoje iš mažens formuojasi buitinis vaiko patyrimas. Tai galutinis pastovus tendencijų ir nusistatymų sluoksnis, darantis įtaką vaiko aktyvumui. Tas sluoksnis susiklosto iš to, kaip organizuojamas vaiko gyvenimas, kokią vietą ir vaidmenį jame užima žaidimas, dalyvavimas suaugusiųjų darbe ir pavedimų vykdymas.

Kalbos raida. Kalba yra žmogaus žodžiai ir tai, kaip jie derinami norint perteikti prasmę. Ji padeda mąstyti ir išsakyti savo mintis. Žmogaus socialinė būtis pasireiškia veikla (pažintine, praktine) ir bendravimu. Žodinis ir nežodinis bendravimas (žmonių komunikacija) vyksta keičiantis informacija, patirtimi. Taip kaupiama patirtis, ji tobulinama, o tai – asmenybės socialinio vystimosi pagrindas. Kai kurie šių laikų pedagogų (Dahlberg, 1999; Edwards, Gandini, ir Formanas, 1994; Malaguzzi, 1993) mano, kad maži vaikai yra kompetentingos būtybės. Menas iš dalies galėtų būti viena iš daugelio kalbų, kuri vaikui suteikia laisvės pojūtį. Toks bendravimas menu yra laikomas pamatiniu ugdant vaiko kalbą.

Remiantis Vygotskio (1967) nuomone, kalba vaidina du kritinius vaidmenis vaiko pažinime:

1. Tai pagrindinė priemonė, kurią suaugusieji perduoda vaikams.
2. Kalba pati tampa labai galingu intelektinės adaptacijos įrankiu.

Vygotskis (1967) teigia, kad „privatus pranešimas“ suteikia galimybę vaikams planuoti veiklą bei strategijas, ir tai didelė pagalba jų vystimuisi. Kalba reikalinga tam, kad greitai būtų galvojama, suprantama. Autorius tikėjo, kad kalba priklauso nuo socialinės sąveikos, bendravimo tikslo. Vėliau kalbiniai gebėjimai perauga į mintis, tai kalbos rezultatas.

Vienas iš gamtos stebuklų yra vaiko gebėjimas išmokti kalbėti Myers, (2000). Vaikai lengvai žengia pirmyn: gugavimas, vieno žodžio stadija, telegrafinė dviejų žodžių stadija ir t. t.

Nuolat svarstoma, kaip jie tai pasiekia. Tyrimai parodė, kad vaikai, kuriems ankstyvajame amžiuje buvo sudarytos išgalės lavintis smulkiuosius rankų pirštų judesius, kur kas anksčiau ėmė kalbėti, jų kalba pasižymėjo gera, raiškia artikuliacija, jie greičiau pereinavo fiziologinio šveplavimo pakopą. Anot Vengerio (1969) ir Ziko (1985), vystantis vaiko psichikai, labai svarbus pieštukas. Metų ar pusantrų metų vaikas, žinoma, negali nei piešti, nei rašyti, tačiau, gavęs pieštuką, jis su malonumu brauko lape linijas, kreives, kiek vėliau pradeda piešti ovalus ir apskritimus. Toks piešimas ne tik lavina rankos judesius, ruošia rašymo procesui, bet ir daro įvairiapusišką poveikį kalbos raidai. Rankų motorikos lavinimas atitinkamai stimuliuoja motorinių kalbos centrų plėtojimąsi smegenyse.

Piešimas ankstyvajame amžiuje ne tik stimuliuoja kalbinės motorikos plėtojimąsi. Jis labai naudingas ir tolesnei kalbos semantikos raidai teigia Giedrinė, R (1987).

Savo nupieštuose darbeliuose vaikas netrukus ima atpažinti aplinkos daiktus, jis netgi sąmoningai ieško, į ką jie gali būti panašūs. Ankstyvojo amžiaus vaiko piešinukuose dar sunku atpažinti tuos tikrovės daiktus, kuriuos jis nurodė, tačiau vieną ar kelis daikto formos ar funkcijos požymius jau galima įžiūrėti. Atpažindamas savo piešiniuose, taip pat knygelėse realius daiktus, vaikas atlieka tam tikrą apibendrinimą. Piešimas, knygelių spalvinimas, knygelių žiūrėjimas plečia ir tvirtina žodžių reikšmes ir tuo padeda formuotis apibendrinamajai kalbos funkcijai.

Antraisiais gyvenimo metais intensyviai lavėja kalba. Ji vystosi bendraujant su suaugusiais. Pirmiausia, įsisavinami daiktavardžiai, paskui veiksmažodžiai ir tik paskui žodžiai, žymintis daiktų ypatybes ir santykius. Taip gausėja vaiko žodynas, gerėja ir aktyvi kalba. Pirmieji vaiko sakiniai sudaryti iš vieno žodžio. Tik antrųjų metų antroje pusėje vaikas pradeda kalbėti 2–3 žodžių sakiniais.

Piešimas ir kalba. Nenoras verbaliai reikšti savo minčių dažnai prieštarauja nuoširdumui, kurio apimtas vaikas piešia. Vaikas net nenujausdamas atskleidžia tai, ko negalėjo pasakyti žodžiais. Taigi, kaip teigia Brazauskaitė (2004), vaiko ankstyvasis piešimas yra visiškai natūralus, ekspresyvus ir dažnai daug iškalbingesnis negu pati kalba.

Vaiko kalbos vystimosi laikotarpiu yra labai svarbu, kad suaugusieji kategoriškai iš vaiko reikalautų suprantamai pasakyti savo norus. Vaiko norų gaudymas, bandymas atspėti juos atima iš vaiko stimulą tobulinti savo kalbos įgūdžius (Grucė, 1994). Trečiais gyvenimo metais vaikas pradeda klausytis suaugusiųjų kalbos, netgi su juo tiesiogiai nesusijusios. Kalba tampa tikrovės pažinimo priemone. Naujos tendencijos dar labiau sustiprina vaiko aktyvumą, formuojasi „aš pats“ požiūris. Kartu pastebimi ir pirmieji negatyvūs užsispyrimo simptomai, kyla pirmosios pedagoginės problemos. Protingai skatinant vaiko savarankiškumą ir išlaikant emocinį ryšį su juo, ši vadinamoji „trimečių krizė“ lengvai įveikiama.

Brazauskaitė (2004) teigia, kad verbalinė raida pažintinėje raidoje yra reikšmingiausias komunikacijos, savivokos ir kt. būdas. Kaip jau minėta, piešiantis trejų, šešerių metų vaikas gali labai daug kalbėti, pasakoti pats sau, ką jis vaizduoja popieriaus lape.

Nuo trejų iki ketverių metų vaikas pradeda per piešinį atsiskleisti, dažnai dar prieš pradėdamas piešti pasakoja, ką planuoja piešti (Bedard, 2009). O Piaget (1963) teigimu, vaiko pažintiniai sugebėjimai leidžia išsąmoninti kalbą. Kalba, kaip abstraktaus vaizdavimo sistema, atsiranda vėliau negu mąstymas. Iš pradžių vaikas, spręsdamas įvairiausias problemas, naudoja motorinę veiklą, suvokimu grįstas strategijas ir tiesioginę patirtį. Taip prasideda vaiko kalba ir ji naudojama tolesniame vaiko mąstyme.

Kalbos raida yra vienas iš svarbiausių pasiekimų per pirmuosius trejus vaiko gyvenimo metus (Dodge, Rudink, Berke, 2008). Vaikas padaro pažangą nuo gebėjimo savo poreikius išreikšti mimika, gestais, kūno judesiais. Vaikas daug praktikuosis ir pradės kalbėti. Lavėjant vaikų kalbiniam išgūdžiui, auga jų domėjimasis ir gebėjimas kalbėti.

Vygotskio (1967) nuomone, nuo simbolinio mąstymo pradžios pažintinė raida ir kalbos raida tarpusavyje susipina, ir tobulėja kita. Išmokusio kalbėti vaiko mąstymas, atmintis ir kitos funkcijos persitvarko. Kalba tampa universalia poveikio aplinkai priemone. Be to, nuo kalbos labai priklauso vaizduotė. Kalba išlaisvina vaiką nuo tiesioginių išpūdžių, padeda išvaizduoti daiktą, kurio nematė, ar apie jį galvoti. Kai kalbos raida yra sulėtėjusi, sutrinka ir vaizduotė. Brunerio teigimu, kalba vaikui gali padėti realizuoti visas savo potencialias galimybes ir sėkmingai spręsti problemas. Jis nesutinka su J. Piaget (1963) nuomone apie kalbos ir mąstymo ryšį. Jis teigė, kad mąstymo pagrindas yra kalba, kad nuo kalbinių sugebėjimų priklauso beveik kiekvienas vaiko mąstymo ir elgesio aspektas, ir kad ne tik atspindi kalbos patirtį, bet ir ją transformuoja.

Emocijos. Emocijos yra bendras žmonių reiškinys. Emocijos buvo laikomos tam tikrų veido išraiškų modelių, fiziologinių reakcijų, raumenų tonuso ar smegenų veiklos sinonimu. Manoma, kad emocijos dar yra glaudžiai susijusios su tuo, ką asmuo bando daryti. Jos atspindi asmens bandymą išlaikyti ar pakeisti tarp asmens ir jį supančios aplinkos esančią trintį. Pavyzdžiui, vaikas, įveikęs kliūtį, gali patirti laimę. Paprastas vaiko brėžinys tikrai vaidina svarbų vaidmenį vaiko fizinei, emocinei būsenai ar pažinimo vystimuisi. Ši veikla, piešimas, kaip kitos veiklos rūšys, leidžia mažiems vaikams išreikšti emocijas, patirti autonomiją ir kurti pasitikėjimą. Deja, kai vaikai paauga, tampa vyresni, praranda pasitikėjimą ir entuziazmą veiklai, kuri gali suteikti tiek daug malonumo. Kai vaikas auga ir jo keverzone pasirodo žymeklio žymės, pasitaškymai dažais, reikia pasigrožėti vaiko darbu ir pagirti.

Pirmieji ir antrieji vaiko gyvenimo metai, kaip teigia Jovaiša, Vaitkevičius (1987), ypač tretieji – labai svarbūs asmenybės formavimuisi. Tėvai dažnai to neįvertina, nesupranta. Šiuo

laikotarpiu svarbu, kad tėvai aktyviai bendrautų su vaiku. Nepakanka rūpintis vien fiziniu augimu, pusiausvyros ir motorinių bei manipuliacinių judesių ugdymu. Vaiko asmenybės vystimuisi didelę reikšmę turi kalbos turpinimas, aktyvumas, nes žodžiai padeda apibendrinti tikrovę, kurti sąvokas, be kurių būtų neįmanomas mąstymas. Šiuo laikotarpiu vaikai nuolat klausinėja, tad reikia patenkinti vaikų smalsumą. Taip būtų lavinamas mąstymas. O be smalsumo neįmanomas protinis lavinimas, bet to dar nepakanka. Reikia formuoti vaikų poreikius. Pernelyg didelis poreikių tenkinimas, kaip ir jų slopinimas, trikdo normalų vaiko asmenybės vystimąsi. Pernelyg tenkinant poreikius, vystosi nesivaldanti egoistinė asmenybė, o juos slopinant – neurotinė asmenybė. Tinkamas poreikių tenkinimas formuoja teigiamus vaiko ir suaugusiųjų emocinius santykius, simpatijos jausmus aplinkiniams žmonėms, kurie būtų pagrindas vystytis doroviniams santykiams su aplinka.

Eibl-Eibesfeldt (1971) nustatė, kad vaikų netgi aklų, niekada nemačiusių žmogaus veido veido išraiškos yra vienodos. Empatija pasirodo gana ankstyvame amžiuje. Nors kūdikiai negali atskirti savo jausmų, jie kartais atsako į kitas emocijas ta pačia emocija. Pavyzdžiui, jei išgirsta verkiant kitą vaiką ir pats pradeda verkti. Ankstyvojoje vaikystėje vaikai linkę veikti ir mąstyti taip, kad sutelktų dėmesį į savo poreikius ir norus. Veido išraiška ne tik perteikia mums emocijas, bet taip pat jas sužadina ir valdo teigia Darwinas (1872).

Iš pradžių vaikas formuoja savo elgesį remdamasis suaugusiojo pavyzdžiu. Vėliau jis pradeda vis labiau save skirti nuo suaugusiojo. Efektyvų vertinimą pakeičia tikslo supratimas. Iš suaugusiųjų vaikai išmoka vertinti kitų vaikų poelgius, o vėliau ir savo. Kaip teigia Grucė (1994), vaikas junta džiaugsmą, įveikdamas sunkumus. Šio amžiaus vaiko emocijos yra stiprios, ūmios, bet trumpalaikės. Savo jausmus vaikas rodo atvirai, nuoširdžiai. Tik vėliau jis išmoka stabdyti jausmų prasiveržimą. Nemalonios emocinės būsenos silpnina vaiko aktyvumą. Jausmai veikia vaiko nusistatymus ir pasiryžimus.

Žmogaus jausmai būna stiprūs, spontaniški, kartais neužmirštami. Žmogus turbūt yra emocingiausias iš visų būtybių (Hebb, 1980), nes jaučia jaučiame baime, pyktį, liūdesį, džiaugsmą, meilę. Nė vienam žmogui nereikia įrodinėti, kad emocijos įvairina gyvenimą, kaip teigia Myers (2000).

Emocijas sudaro:

1. *Fiziologinis sužadinimas* (stipriai plaka širdis).
2. *Išraiškos veiksmai* (sukandami dantys).
3. *Sąmoningos patirties sąveika*.

Emocijų fiziologija. Sužadinimas. Emocinis sužadinimas kartu yra ir fizinis sužadinimas. Kai kuriuos fizinius atsakus labai nesunku pastebėti, nes jie labai akivaizdūs (padažnėja kvėpavimas, akių vyzdžiai išsiplečia). Ilgai trunkanti sužadavimo būseną sukelia ilgalaikį stresą,

kuris kenkia organizmui. Mokslininkai vis tvirčiau pritaria nuomonei, kad skirtingos smegenų sritys ir skirtingas smegenų aktyvumas yra susiję su skirtingomis emocijomis (Panksepp, 1982). Kai žmonės patiria neigiamas emocijas (kai kuo nors bjaurisi) padidėja dešiniojo smegenų pusrutulio elektrinis aktyvumas. Kairysis tampa aktyvesnis išgyvenant teigiamas emocijas (Davidson, 1991). Kai kurių kūdikių ir suaugusiųjų kairioji kaktos sritis yra aktyvesnė negu dešinioji. Tokie žmonės dažniausiai yra linksmesni, juos sunkiau yra išgąsdinti ir jie mažiau linkę į depresiją, palyginti su tais, kurių aktyvesnė dešinioji kaktos skiltis. Anot Davidsono (1991) jo nuomonę cituoja Myers (2000), „galbūt žmonės, kurių kairiosios kaktos skilties elektrinis aktyvumas didesnis, geba nuslopinti liūdnus jausmus“.

Taigi, nors baimės ir pykčio metu kyla panašus bendras sužadanimas (dėl simpatinės nervų sistemos), yra tikrų, nors ir ne tokių akivaizdžių fiziologinių skirtumų, padedančių paaiškinti, kodėl žmonės šias emocijas išgyvena skirtingai. Be to, fiziologiniai emocijų dėmenys yra įgimti ir visiems bendri – jie tokie pat yra visų (Levenson, 1991).

Emocijų raiška. Nežodinis bendravimas. Bendraudami žmonės naudoja nežodinę kūno kalbą. Veido išraiškos padariniai. Išraiška ne tik perteikia emocijas, bet sustiprina išgyvenamas emocijas ir yra ženklas kūnui atitinkamai reaguoti.

Negalėdamas atpažinti emocijų iš organizmo sužadavimo matavimų, žmogus gali tai padaryti ir dažnai daro paprasčiau: „skaito“ iš kūnų, klauso balsų, stebi veidus.

Kaip Myers (2000) teigė, bendrauti galima ir žodžiais, ir be jų. Susierzinę žmonės įtempia kūno raumenis, sučiaupia lūpas arba judina antakius. Įdėmiu žvilgsniu, nuleistomis akimis arba spoksojimu galima reikšti artimumą ar valdingumą (Kleine, 1986).

Emocijas sudaro ne tik fiziologinis sužadanimas ir išraiška, bet ir žmogaus sąmoningi išgyvenimai. Žmonių jausmai yra „neaiškūs ir sumišę,“ – rašė Rebecque (1816), kurį cituoja Myers (2000).

D. G. Myers (2000, 447–454p) pagal Izardą (1977), kad yra dešimt pagrindinių emocijų: džiaugsmas, susidomėjimas- susijaudinimas, nuostaba, liūdesys, pyktis, pasibjaurėjimas, neapykanta, baimė, gėda ir kaltė. Dauguma jų būdingos jau ir kūdikiams. Kitos emocijos tai esančių emocijų deriniai: meilė yra džiaugsmo ir susidomėjimo–susijaudinimo derinys.

Baimė pagal Izardą (1977), gali būti bjauri emocija. Ji gali sutrikdyti miegą ir užvaldyti mintis. Baimė dažniausiai yra reakcija, prisitaikymas prie aplinkos. Ji tarsi parengia kūną gelbėtis nuo pavojaus. Yra prisitaikymo emocija, tačiau ji gali ir traumuoti. Žmonės turi biologinį polinkį bijoti kai kurių dalykų, tačiau mokymasis iš patirties geriausiai paaškina labai įvairias baimes. Pyktį dažniausiai sukelia tokie reiškiniai, kurie ne tik ardo žmogaus planus arba žeidžia, bet ir yra laikomi sąmoningi ir neteisingi. Tokios neigiamos emocijos kaip nusiminimas taip pat turi įtakos pykčiui. Tačiau kartais pyktis pagimdo dar daugiau pykčio. Pirma, jis gali

paskatinti kerštą, tuo nedidelį prieštaravimą paskleisti į didelį prieššikumą. Pradėtas, reikštis pyktis gali sustiprėti, kad agresyvūs gestai gali padidinti pyktį teigia Ebbe Ebbesenas (1975).

Laimė – gera nuotaika, praplečianti pasaulio suvokimą ir norą padėti kitiems. Nuotaikos, kurias sukelia kasdieniai geri ir blogi dalykai, retai kada trunka ilgiau kaip dieną. Net ir dėl reikšmingų teigiamų įvykių. Laimės santykinumą galima paaiškinti prisitaikymo lygio ir santykinės netekties dėsniais. Tačiau kai kurie žmonės yra paprastai laimingesni už kitus, ir mokslininkai nustatė veiksnus, kurie leidžia nuspėti žmogaus baimingumą.

Jausmų ištakos ir reikšmė. Jausmai daug labiau negu pažinimo procesai yra susiję su įvairiais organizmo pasikeitimais. Kasdieniai stebėjimai rodo, kad džiaugsmas, sielvartas, pyktis, baimė turi savo specifinę išraišką, iš kurios būtų galima apytikriai pažinti, kokius jausmus žmogus patiria. Jausmus parodo veido ir viso kūno judesiai (mimika, pantomimika), kalbos intonacijos. Esant stipresniam emociniam susijaudinimui, padidėja kraujo spaudimas, priklausantis nuo širdies darbo (Jacikevičius, 1994). D. G. Myers (2000, 461–462 p.) (Cannonas 1929) atlikdamas tyrimus pastebėjo, kad dėl emocijų ištakos keičiasi vidaus ir išorės sekrecijos liaukų darbas. Stiprių emocijų metu padaugėja cukraus kraujyje. Šį kitimą sukelia padidėjęs adrenalino kiekis, išskiriamas iš antinksčių. Tai veikia kepenis, todėl pagaminama daugiau cukraus, kuriuo aprūpinami raumenys turi daugiau jėgos, todėl žmogus tampa energingesnis.

Iš gausių organizmo pakitimų dėl jausmų ištakos yra reikšmingas vadinamasis psichogalvaninis refleksas (Jacikevičius, 1994). Jis pasireiškia elektros srovės pasikeitimais galvinėje grandinėje, į kurią įtrauktas žmogus, kai tam žmogui sukeliama kokios nors emocijos.

Žmogaus išorinės emocijų išraiškos atlieka ir komunikacinę funkciją. Įvairūs veido, galūnių judesiai, kalbos intonacijos, ašaros signalizuoja kitiems apie psichinius išgyvenimus.

Jausmų rūšys. Žmonių jausmai labai įvairuoja savo turiniu, reikšme asmenybei, trukme ir patvarumu, santykiais su veikla ir kitomis savybėmis. Natūralios kūdikių emocijos.

Natūralios kūdikių emocijos. Carrollis Izardas (1977) analizavo kūdikių veido išraiškas. (448 puslapis, V dalis, 13–5 pav. David G. Myers Psichologija 2000).

Čia parodyta: **a**-džiaugsmas (lūpose šypsena, skruostai pakelti, akyse ugnelė); **b**- pyktis (antakiai suraukti, ir nuleisti, žvilgsnis išmeigtas, burna kvadrato formos); **c**-susidomėjimas (antakiai pakelti arba suraukti, burna apvali, lūpos gali būti sučiauptos); **d**- pasibjaurėjimas

(nosis suraukta, viršutinė lūpa pakelta, liežuvis iškištas); **e**- nuostaba (antakiai pakelti, akys plačios, burna ovalo formos); **f**- sielvartas (akys užmerktos, burna kvadrato formos); **g**- liūdesys (vidinė antakių pusė pakelta, lūpų kampučiai nuleisti žemyn); **h**- baimė (antakiai tiesūs, suraukti ir pakelti į viršų, akių vokai pakelti, lūpų kampučiai atitraukti .

Jausmai skirstomi į teigiamus ir neigiamus. Būdinga, kad kiekvieną teigiamą jausmą atitinka neigiamas (džiaugsmą – liūdesys, meilę – neapykanta). Šis reiškinys yra vadinamas jausmų poliariskumu, nes teigiami jausmai užima kraštutines – poliarines padėtis, tarp kurių būna daugybė tarpines padėtis užimančių jausmų (Jacikevičius, 1994).

Teigiamų ar neigiamų jausmų kyla priklausomai nuo jų rūšių su žmogaus poreikiais. Poveikiai, kurie padeda patenkinti poreikius arba juos patenkins ateityje, kelia malonių išgyvenimų. O poveikiai, kurie trukdo patenkinti poreikius arba gali trukdyti ateityje, kelia nemalonių jausmų. Tie patys objektai gali sukelti skirtingos kokybės jausmus. Atsižvelgiant į tai, kokią jausmai daro įtaką veiklai, jie skirstomi į estetinius ir asteninius.

Steniniai jausmai padidina aktyvumą, pasitikėjimą savimi ir skatina veikti. Asteniniais vadinami tie jausmai, kurie mažina aktyvumą, paraliuoja valią, nuteikia tik pasyvios gynybos reakcijoms (Jacikevičius, 1994). Aistros visada yra steniniai jausmai. Tačiau įvairiomis situacijomis tie patys jausmai kinta. Yra pastebėta, kad baimės jausmas gali ir skatinti, ir stabdyti energingumą. Tai tinka ir daugeliui kitų jausmų. Būna ir sudėtingų jausmų, kai kartu sustiprina ir malonūs, ir nemalonūs arba steningi ir asteniniai išgyvenimai (juokas pro ašaras, meilė su neapykanta). Tokias tarpines padėtis užimantis jausmai yra vadinami ambivalentiniais.

O aprašydamas paprasčiausias emocijas Jacikevičius (1994) išskyrė tris pagrindines jų rūšis: pasitenkinimas – nepasitenkinimas, įtempimas – atsipalaidavimas, susijaudinimas – nusiramminimas.

Pasitenkinimo ar nepasitenkinimo emocijos atsiranda dėl paprasčiausių biologinių poreikių patenkinimo. Pasitenkinimo emocijos, lydinčios kokius nors veiksmus, turi svarbų vaidmenį įpročiams formuotis. Įtampos emocijos siejasi su įprasto gyvenimo būdo pasikeitimais. Juo sudėtingesnė sistema yra griunama, juo didesnę įtampą sukelia. Persitvarkymams baigiantis, atsiranda malonių atsipalaidavimo emocijų. Susijaudinimą kelia kokie nors nauji impulsai, kurie sukelia neapibrėžtą pavojų asmenybės vertinimui, nuostatoms. Nusiramminimas atsiranda praėjus pavojui, kognityviškai įvertinus situaciją.

Emocijos klasifikuojamos ir atsižvelgiant į išgyvenimo trukmę, stiprumą ir įtaką asmenybės veiklai (Jacikevičius, 1994).

Nuotaikos yra ilgesnį laiką besitęsiančios būsenos, tam tikrą laiką apimančios visą asmenybę ir nuspalvinančios elgseną bei psichinius reiškinius. Yra gerai žinomos džiugios, liūdnos, darbingos ir kitos nuotaikos. Nuotaikų priežastys labai įvairios: klimatas, organizmo

sveikatos būklė ir daug kitų. Gera nuotaika yra svarbi darbo, mokymosi ir kūrybinės veiklos sąlyga. Nuotaikų priežastys ne visada išsąmoninamos. Išsąmoninus priežastis, neretai jų pakeisti negalima, todėl nuotaikas formuoti bei reguliuoti, kaip ir kitas emocijas, yra įmanoma tik netiesiogiai. Nuotaikos gerėja, radus tolimesnius vertingus tikslus veiklai, palaikant visų organizmo sistemų sveiką funkcionavimą, užsiiminėjant prasminga fizine veikla.

Po aliarmo įtampos prasideda apsisaugojimo, susivaldymo, pusiausvyros atkūrimo – adaptacijos ir rezistencijos – stadija. Šioje stadijoje kraujo cheminė padėtis normalėja, pamažu nyksta buvusi įtampa, žmogus grįžta į įprastą būseną.

Frustracija – tai stiprus nervinis psichinis žmogaus sukrėtimas, išskylantis tada, kai, siekiant labai norimo tikslo, susiduriama su neįveikiama kliūtimi.

Gučo (1981) teigimu, labai daug informacijos apie išorinį pasaulį ir žmogaus emocijas vaikas gauna suvokdamas paveikslus – iliustracijas. Paveikslų suvokimas yra susijęs su jų stebėjimu ir skiriasi nuo ankstesnio daiktų pažinimo sensomotoriniu būdu, kai neišvengiamai dalyvauja manipuliavimas suvokiamu daiktu. Paveikslų stebėjimas apramina vaiko judrumą, nes reikia išigilinti į vaizduojamus daiktus ir jų santykius, suvokti paveikslo turinį. Žinoma, kad vaiko dinamiškumas nepranyksta. Vaikas pats savo piešiniuose pabrėžia dinامينius objektų bruožus, todėl ir knygoje jų ieško. Vaiko protinį išsivystymą rodo jo sugebėjimas aiškinti paveikslo turinį. Tas pats galioja ir jo paties piešinio aiškinimui.

Daug kas priklauso, kai vaikas pradeda lankyti darželį. Darželinuko veikla ir santykiai su aplinkiniu pasauliu labai išsiplėčia. Ryšių apimtį ir įvairovę lemia naujas vystimosi šuolis. Išsivystę pojūčių organai ir sukaupta dvejų metų gyvenimo patirtis sudaro sąlygas visapusiškiau ir tiksliau suvokti pasaulį.

Suvokdami piešinius arba pasakojimus, vaikai pajėgia ilgesnį laiką išlaikyti dėmesį (Jovaiša, Vaitkevičius, 1987). Jeigu vaikui labai įdomu, dėmesys yra sukoncentruojamas ilgam. Beje, dėmesys svyruoja atskirais metų laikais: blogesnis būna pavasarį rudenį. Žiemą vaikai gali labiau susikaupti. Vasarą dėmesys visiškai krenta. Tačiau, ką darželinukas išimena, ne taip greitai užmiršta. Yra įrodyta, kad jie sugeba išiminti valingai.

Praktinė ir pažintinė veikla formuoja vaiko bendravimą bei santykius su tuo, ką jis daro. Šie santykiai, yra labai sudėtingi: jis lygina, vertina, džiaugiasi, priešinasi, pyksta, jam kyla įvairiausių tikslų, kuriuos jis nori pasiekti. Siekiant atsiranda sunkumų, susidaro visa gama įvairiausių emocijų. Darželinukas efektyvus, nesugeba valdyti emocijų. Tik vyresniajame ikimokykliniame amžiuje atsiranda sąmoningesnė emocijų kontrolė. Darželinuko gyvenime pasirodo ir pirmieji kaprizai ir negatyvizmas. Kaprizai – tai nemotyvuotas įkyrus noras. Kaprizus būtų galima pavadinti dar ir įgeidžiais. Negatyvizmas – valios silpnumo pasireiškimas,

nemotyvuotas užsispyrimas siekiant pasipriešinti suaugusiesiems. Tai yra normalus reiškinys, tik reikia stebėti, kad tai neperaugtų į užsispyrimą.

Darželinuko amžiaus vaikų veiklos motyvai sudėtingėja. Greta pažintinių poreikių bei smalsumo labiau išryškėja, kaip teigia Jovaiša, Vaitkevičius (1987), priklausomumo, švelnumo ir savinimosi poreikiai. Apie trečius metus vaikas išmoksta tikslingai veikti. Ypač didelę reikšmę jiems turi žaidimas.

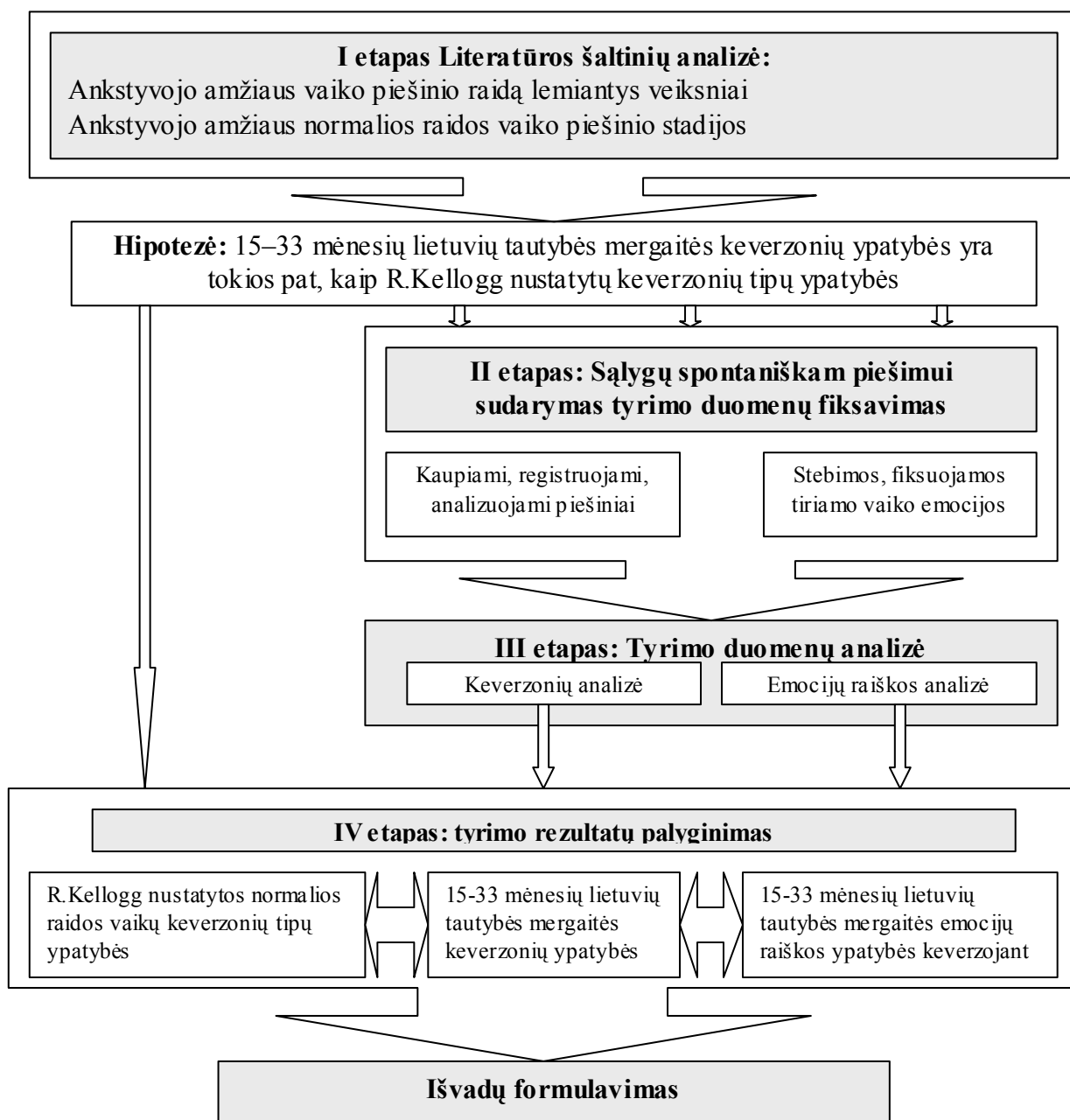
Išvados

- Ankstyvojo amžiaus laikotarpis yra labai svarbus tolesnei vaiko raidai.
- Ankstyvojo amžiaus vaikas sparčiai vystosi fiziškai ir psichiškai.
- 1–3 metų vaikas pradeda aiškiau reikšti pagrindines emocijas: džiaugsmą, susidomėjimą, nuostabą, baimę, liūdesį, pyktį.
- Ankstyvajame amžiuje sparčiai vystosi vaikų kalba.
- Ankstyvojo amžiaus vaikui didžiulę įtaką daro šeima.
- Užmezgami socialiniai kontaktai ir bendraujama.
- Pirmaisiais ir trečiaisiais gyvenimo metais kyla krizės, labai keičiančios vaiko asmenybę, augant vaiko savarankiškumui.

2. ANKSTYVOJO AMŽIAUS VAIKO PIEŠIMO PROCESO, PIEŠINIŲ IR EMOCIJŲ TYRIMO METODIKOS YPATYBĖS

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimo metodologija (dizainas) – visuma tyrimo principų, priemonių ir būdų, kurie padeda siekti tyrimo tikslo (Bitinas, Rupšienė, Žižiūnaitė, 2008). Tyrimas buvo atliekamas per keletą skirtingų etapų kurie parodomi 1 schemeje..

1 schema: Tyrimo metodologijos operacionalizacijos schema

Tyrimo etapai:

Temos pasirinkimas ir tyrimo problemos apibrėžimas. Tyrimu buvo siekiama įvertinti vaiko piešinio raidos pokyčius ir juos lėmusius veiksnius. Pasirenkant tyrimo temą ir tipą įtakos turėjo tai, kad darbo autorė augina 15 mėnesių dukterį. Tyrėjai šio darbo autorei buvo lengviau nuolat stebėti šalia esančią tiriamąją mergaitę bei fiksuoti rezultatus. Tyrimas buvo atliekamas nuo 2008 metų gruodžio mėn. iki 2010 m. kovo mėn. tyrimo trukmė 1 metai ir 3 mėnesiai. Duomenims rinkti panaudojant stebėjimo metodą.

1. *Metodologijos pasirinkimas.* Kiekybinis tyrimas leidžia atskleisti faktus, bet menkai atspindi egzistuojančią situaciją. Tyrime buvo siekiama ne tik faktinės situacijos įvertinimo, ryšių tarp atskirų kintamųjų išmatavimo, bet ir konkrečių tiriamojo reiškinių elementų svarbos vertinimų ir tokių vertinimų priešasčių išsiaiškinimo, t.y. esminis klausimas buvo ne tik „kas, kaip (svarbu)“, bet ir „kodėl (svarbu)“. Tai ir lėmė tyrimo kokybinės (vaiko piešinio, emocijų ir vaizduotės raidos kokybinė analizė) ir kiekybinės (dominuojančių emocijų, vaizdinių statistika) metodologijos pasirinkimą.

2. *Literatūros apžvalga/peržiūra ir analizė.* Literatūros analizės tikslas reziumuoti mokslinę literatūrą dominančiu fenomenu. Atliekamo tyrimo dėka ši sritis papildyta naujomis žiniomis apie vaiko piešinio, emocijų ir vaizdinių raidą.

3. *Pasirengimas.* Diskusijų su darbo vadove dėka suformuluotas priimtinas tyrimo dizainas kurio eiga demonstruojama 1 schemeje.

4. *Tyrimo dizainas.* Sudarytas veiklos planas, kuris nurodė, kaip bus tirama apibrėžta problema:

tyrimo imtis (vieno vaiko piešimo proceso stebėjimas) atrinkta remiantis esama situacija; duomenų rinkimas; Duomenims rinkti panaudojant stebėjimo metodą. (pagal A.Vaitkevičienės (2006) disertacijoje pateikto katalogo pavyzdį surinkta ir protokoluoti 15–33 mėnesių amžiaus 1 mergaitės 850 piešinių. Piešinių kataloge nurodyta piešinio sukūrimo data, priemonės, mergaitės įvardijama piešinio tema, stebimas piešinyje objektas ir konkretaus piešinio metu vyravusi emocija);

Duomenų analizė. Gauti tyrimo duomenys kategorizuojami į dvi dideles grupes: keverzonių raišką ir emocijų raišką ir analizuojami. Keverzonių raiška analizuojama pagal datą, panaudotas priemones, vyraujančią objektą, emocijų raišką ir vyraujančią piešinio temą. Tiriamosios piešiniai lyginami su E.Kelloggs (1970) išskirtais keverzonių etapais. Emocijų raiška piešimo metu analizuojama pagal C.Izardas (1977) bazines emocijas ir lyginama su C.Izard pateiktomis kūdikio emocijas iliustruojančiomis nuotraukomis. Keverzonių ir emocijų raiškos duomenys analizuojami taikant turinio (content) ir komparatyvinės analizės metodus.

5. *Tyrimo atlikimas.* Tyrimas atliktas laikantis sudaryto plano. Tyrimas buvo atliekamas nuo 2008 m. gruodžio mėn. iki 2010 m. kovo mėn. tyrimo trukmė 1 metai ir 3 mėnesiai.

6. *Pristatymas (ataskaita).* Detali informacija apie atliktą tyrimą, jo rezultatus pristatyta magistriniame darbe ir jo gynimo metu.

Kadangi vaiko piešinio, emocijų ir vaizdinių raidos tyrimas yra sudėtingas procesas, todėl, anot Kardelio (2002), norint nuodugniau ir plačiau suvokti tiriamąjį reiškinį, pravartu taikyti kelis tyrimo metodus, t.y. remtis trianguliacijos principu, leidžiančiu reiškinį analizuoti iš kelių pozicijų, nes bet koks vieno metodo taikymas socialiniuose tyrimuose yra vienpusis, ne visa apimantis. Todėl tyrime buvo taikomas: ilgalaikis stebėjimas (1 metai ir 3 mėn.), vaizdinių piešiniuose (content) analizė, komparatyvinė analizė.

Vaiko emocijos buvo fiksuojamos taikant *ilgalaikio stebėjimo metodą*. Pasak Kardelio (2002), Luobikienės (2000), mokslinis stebėjimas pasyvus aplinkos ar reiškinų suvokimas, o kartu tikslingai organizuotas procesas, kontroliuojamas pagal kokią nors teoriją ar keliant hipotezę. Panaudojant stebėjimo metodą gali būti tiriama žmonių veikla, elgsena tam tikrose situacijose, jų sąveika, tarpusavio ryšiai ir pan. Atliekant vaiko piešinio, o ypač emocijų ir vaizduotės raidą, stebėjimo metodo pagalba gauti rezultatai yra patikimesni ir teisingesni, nes jie vienas kitą papildo ir patikrina.

Tirtos mergaitės amžius nuo 15 mėnesių iki 33 mėnesių. Buvo atliktas ilgalaikis piešimo darbų registravimas ir fiksuojamas piešimo metu.

Vaiko emocijų stebėjimas buvo atliekamas dviem būdais:

1. Vaiko piešimo proceso eigos fiksavimas stebėjimo protokoluose (žiūrėti priedą 1)
2. Vaiko piešimo proceso metu emocijų fiksavimas nuotraukose (žiūrėti priedą 3)

Tokia pasirinkta metodika sudaro sąlygas fiksuoti ir vertinti vaiko piešiniuose įvykusius vaizdinių pokyčius, o nuotraukose – emocijų kaitą. Taip pat šie dokumentai yra reikšmingi ir padeda įsigilinti į esmę, elgesio motyvaciją, įvairius pasikeitimus. Kita vertus, visos dokumentų formos gali būti ir objektyvios ir subjektyvios, teigia Kardelis (2007).

Analizuojant tiriamojo vaiko piešinių turinį buvo taikomas *content-analizės metodas* (Merkys, 1995). Metodo esmė ta, kad piešinių struktūroje buvo išskirti ir apibrėžti užkoduoti statistinio stebėjimo vienetai (žiūrėti priedą 1), kurie buvo perkeltami į piešinio analizės matricą. Tokiu būdu buvo užfiksuoti dominantys piešinio ir vaiko emocijų raidos struktūrinių vienetų dažnumai, kurie vėliau buvo ištirti statistiškai. Kokybinio turinio (content) analizė rėmėsi sistemišku piešinių registravimu lentelėje laikotarpyje nuo 15 mėnesių iki 33 mėnesių.

Turint tik didelį kiekį darbų, galima nustatyti vaiko darbuose aptinkamus vaizdinius ir jų ypatybes. Siekiant išsamiai vertinti vaiko piešinius buvo analizuojami 850 piešinių.

Ankstyvojo amžiaus vaiko piešinio pokyčių ir juos lėmusiųjų veiksnių vertinimas buvo vykdomas, taikant *komparatyvinės analizės metodą*, t.y. duomenų rinkimą, analizavimą ir jų palyginimą su R. Kellogg keverzonių tipų ypatybėmis. Komparatyvinės analizės metodas darbe buvo išskleistas dviem pakopomis: motorikos raida, vaizdinių raida.

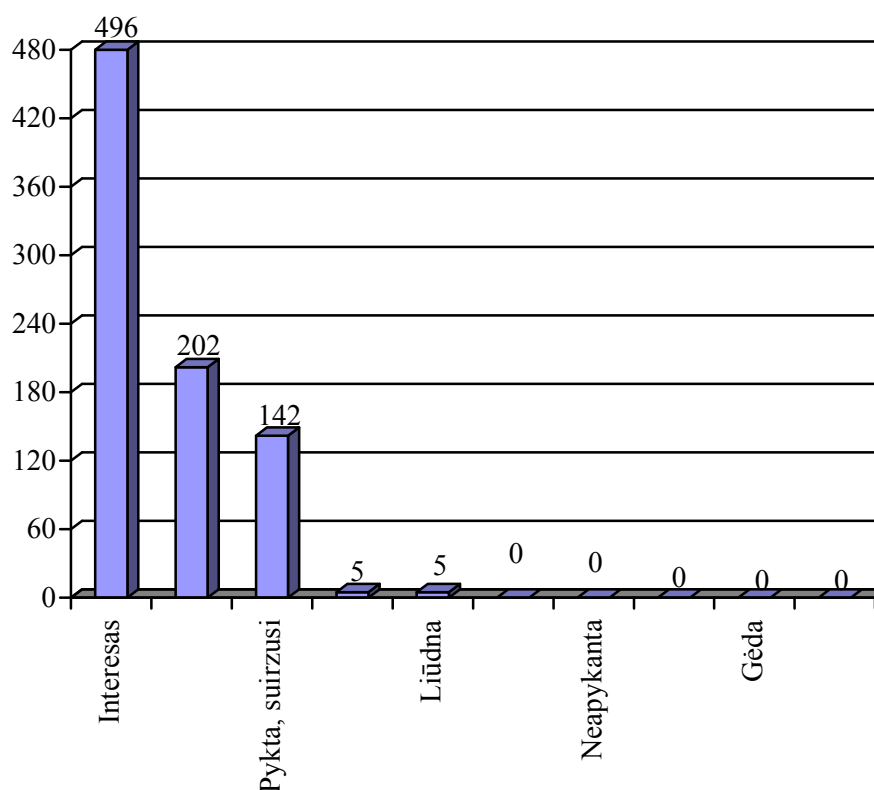
Tyrimo duomenys pateikiami diagramose, lentelėse, nuotraukose.

2.2 Emocijų tyrimo rezultatai

Buvo stebimos emocijos piešiant 1 metus ir 3 mėnesius. Tirtos mergaitės amžius tyrimo pradžioje buvo 15 mėnesių, tyrimo pabaigoje 33 mėnesių. Buvo atliktas ilgalaikis emocijų kaitos registravimas ir fiksavimas. Buvo registruojamos emocijos piešimo metu.

Surinkta informacija registruojama stebėjimo lentelėje, kad būtų galima matyti visą per šį laikotarpį – 1 metus ir 3 mėn. surinktus duomenis. Tokiu būdu surinktą informaciją lengviau apdoroti ir analizuoti.

Iš lentelėje (žiūrėti priedą 3) pateiktų duomenų galima išskirti, kokių emocijų per 1 metus ir 3 mėn. vaikas buvo daugiausiai patyręs. Lentelės duomenys pateikti diagramoje.

1 pav. Emocijų raiška 15–33 mėnesių laikotarpyje piešimo metu

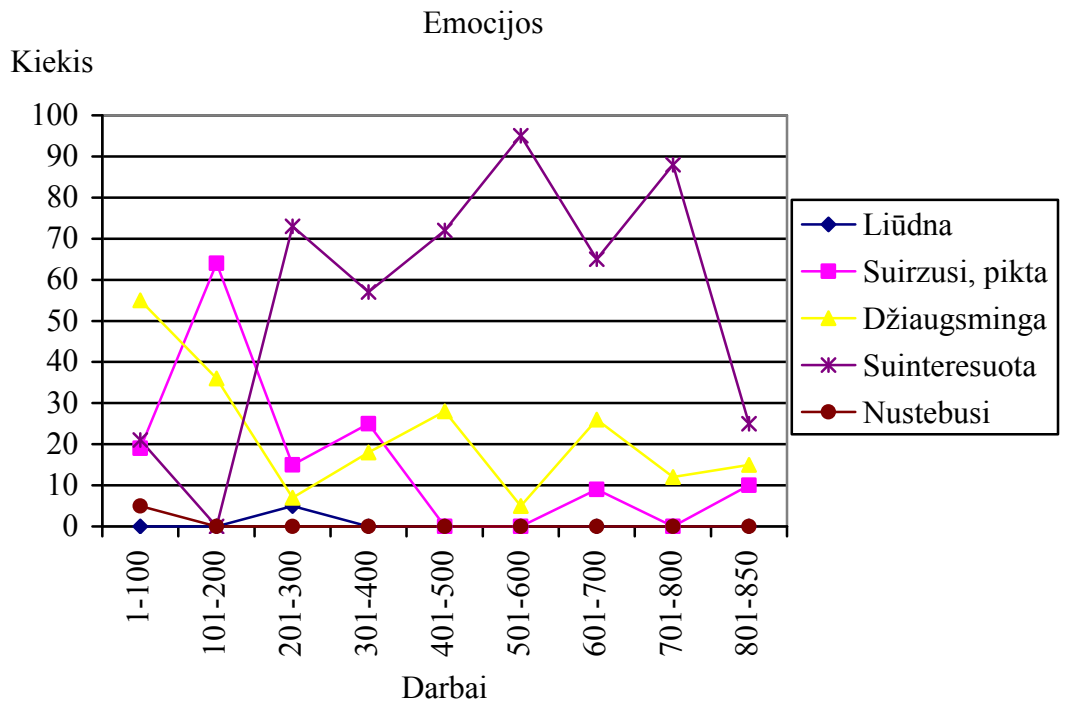
Šioje diagramoje pateikiama per 1 metus ir 3 mėnesius surinkta informacija, kokios vaiko nuotaikos vyravo piešimo metu. Tyrimo duomenys parodė, kokioms emocijoms vyraujant buvo piešiama: interesas – 496 kartų, džiaugsmas – 202, pyktis – suirzimas – 142, nuostaba – 5, liūdesys – 5, pasibjaurėjimas – 0, neapykanta – 0, baimė – 0, gėda – 0, kaltė – 0.

Tyrimas parodė, kad vyravo interesas, susidomėjimas. Analizuojant fiksuotą medžiagą matyti, jog mergaitės veido išraiška parodydavo, kaip ji yra suinteresuota piešti. Be to, ji, pabraižius vieną lapą, čiupdavo kitą ir dirbdavo su dideliu entuziazmu, mėgavosi gautu rezultatu. Darbų gausa, padaryta vyraujant šioms emocijoms, leidžia spręsti, kad vaiką ši veikla domino, ir ji mielai piešė. Taip pat šių emocijų gausa leidžia daryti prielaidas apie jos jausmų ištakas, nes jausmai daug labiau negu pažinimo procesai yra susiję su įvairiais fiziniiais organizmo pasikeitimais. Ankstyvajame amžiuje vystosi protas, kinta fizinis augimas, pusiausvyros ir motorinių bei manipuliacinių judesių aktyvumas, formuojasi elgesys, sparčiai aktyvėja kalbos raida, sparčiai keičiasi emocijos Saveljeva, A. (1977). Šiuo laikotarpiu emocijos yra stiprios, bet trumpai trunkančios. Vaikas, pradėjęs piešti, gali būti vienos emocinės būsenos, o darbo pabaigoje – jau kitos. Tad, emocijos spontaniškai gali kisti.

Kai sužadinašamos vaiko emocijos, sužadinašamas ir fizinis vaiko aktyvumas. Pavyzdžiui, pradėdamas piešti, vaikas būna geros nuotaikos. Staiga pasigenda mylimo žaislo ir susierzina, reikalauja paduoti žaislą ir nustoja piešti. Kai gauna žaislą, emocijos vėl keičiasi. Tad per vieną užsiimimą ji gali patirti keletą emocijų, bet jos visos kartu yra trumpalaikės. Mūsų jausmai yra „neaiškūs ir sumišę“ rašė B.C. de Rebecque (1816).

2 lentelė Emocijos

Eil. Nr.	1-100	101-200	201-300	301-400	401-500	501-600	601-700	701-800	801-850
Liūdna	0	0	5	0	0	0	0	0	0
Džiaugsmas	55	36	7	18	28	5	26	12	15
Pyktis	19	64	15	25	0	0	9	0	10
Interesas	21	0	73	57	72	95	65	88	25
Nuostaba	5	0	0	0	0	0	0	0	0

ą2 pav. Pateikiami emocijų raiškos duomenys, sugrupuoti 100 piešinių intervalu:

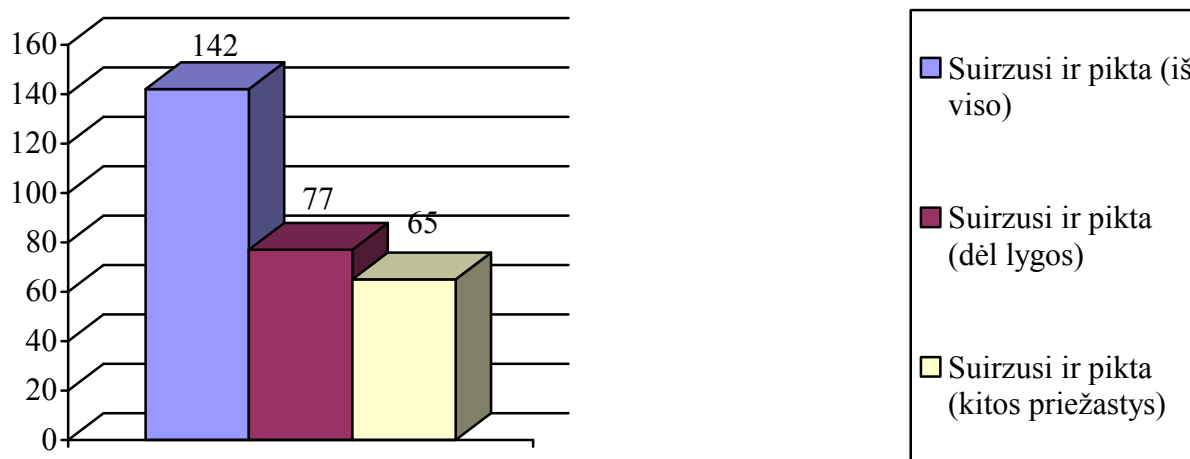
2 paveikslo duomenys liudija, kad iš visų emocijų stipriausiai pasireiškia susidomėjimo emocija. Susidomėjimo emocija, labai stipriai pasireiškia nuo 201 piešinio ir su nedideliu nuokrypiu tęsiasi iki 850 piešinio. Džiaugsmo emocija buvo stebima visą Mildos piešimo laikotarpį. Tačiau jos raiška nėra tolygi. Stipriausiai džiaugsmo emocija reiškesi nuo 1 iki 201 piešinio, vėliau tokio pakilimo neteko stebėti. Tarp 401–500 piešinio ir 601–700 piešinio dar kartą džiaugsmo emocija pasireiškia šiek tiek stipriau. Nuo 201 iki 300 piešinio džiaugsmo emocija buvo stebima tik 7 piešiniuose. 2009 metų sausio 24 d., kai mergaitė kūrė 201 piešinį, jai buvo 17 mėnesių. Nuo 17 iki 19 mėnesių Mildai dygo krūminiai dantys.

Kadangi tiriamos mergaitės stebėtoja ir yra mama, atitinkamai yra reaguojama į vaiko išraiškas. Mama yra natūralus ir svarbiausias vaikui socialinis partneris nuo pat gyvybės pradžios iki pat gyvenimo pabaigos Furman, E. (2005). Motina turi nepaprastą vaidmenį vaiko socializacijai, tolesnei vaiko emocinei raidai. Socialinė ir emocinė ankstyvojo amžiaus vaikų raida yra skatinama tada, kai tarp suaugusiųjų ir vaiko sukuriama pasitikėjimu paremti santykiai. Akivaizdu, kad augdamas vaikas tampa savarankišku žmogumi, gebančiu suprasti ir valdyti savo emocijas.

Prieraišumo ir gebėjimo greitai atkurti fizines ir dvasines jėgas tyrimai atskleidžia išsamesnį socialinės ir emocinės ankstyvojo amžiaus vaiko raidos vaizdą. Šis tyrimas patvirtina pasitikėjimu grįstų santykių tarp vaiko ir svarbiausio jam suaugusio žmogaus – mamos –

plėtojimo svarbą. O ir tyrimas parodė, kad dažniausiai, vaikui piešiant, vyravo tik teigiama emocinė būseną.

Tyrimo duomenys (žiūrėti Į priedą 3) parodė, jog piešiant buvo neišvengta ir neigiamų emocijų.

3 pav. Neigiamos emocijos piešiant

Analizuojami duomenys 3 pav. parodė: suirzusi ir pikta per visą piešimo laikotarpį buvo– 141 kartą.

Suirzusi ir pikta (dėl lygos) – 77 kartus. Nuo Nr.138 iki Nr.156, (2009-01-13 iki 2009-01-14) nupiešė 25 darbus, per 2 dienas. Nuo Nr. 174 iki Nr. 186, (2009-01-17 iki 2009-01-20) nupiešė 14 darbų per 4 dienas. Nuo Nr. 244 iki Nr. 253, (2009-02-09 iki 2009-02-11), 11 darbų nupiešė, per 3 dienas. Nuo Nr. 323 iki Nr. 346, (009-03-02 iki 2009-03-14), nupiešė 24 darbus, per 9 dienas.

Suirzusi ir pikta (kitos priežastys) – 65 kartai. Nuo Nr. 16 iki Nr. 19, (2008-12-14), nupiešė 4 darbus per 1 dieną. Nuo Nr. 33 iki Nr. 40, (2008-12-23), 8 darbai per 1 dieną. Nuo Nr. 76 iki Nr. 82, (2008-12-31), 7 darbai per 1 dieną. Nuo Nr. 125 iki Nr. 132, (2009-01-10 iki 2009-01-12), nupiešė 13 darbų per 3 dienas. Nuo Nr. 164, (2009-01-15), per 1 diena, 6 darbai. Nuo Nr. 196 iki Nr. 201, (2009-01-23 iki 2009-01-24), 7 darbai per 2 dienas. Nuo Nr. 687 iki Nr. 695, (2009-07-24 iki 2009-07-28), 4 dienos 9 darbai. Nuo Nr. 835 iki Nr. 838, (2010-03-05 iki 2010-03-07), 4 darbai per 3 dienas. Nuo Nr. 846 iki Nr.850, (2010-03-14 iki 2010-03-20), per 3 dienas 5 darbai.

Ankstyvojo amžiaus (15–33 mėn.) vaiko piešimo proceso metu fiksuoti emocijas yra sudėtinga, nes tokio amžiaus vaiko emocijos yra trumpalaikės ir itin susijusios tarpusavyje.

Analizuojant gautus duomenis paaikėjo, kad dalis neigiamų emocijų galėjo būti sužadintos būtent ligos. Sergančiam vaikui reikia kur kas daugiau dėmesio, kantrybės ir jėgų.

Sergantis vaikas irzlus, nepakelia skausmo, neturi ištvermės, nemoka dar nusakyti, kur ir ką jam skauda.

Šio darbo autorė, atlikdama tyrimą, stengėsi atitraukti vaiko dėmesį nuo ligos, palaikyti žvalią nuotaiką. Skatino žaisti ir tuo pat metu pasiūlydavo piešti. Vis dėlto vaiko veido išraiška vis vien išdavė, kad vaikas serga. Vaikas prieš valdomas kitokių emocijų: buvo neramus, piktas, blaškėsi, neturėjo kantrybės. Temperatūra, negalavimai tam taip pat turėjo įtakos. Galima būtų teigti, kad neigiamas emocijas galėjo lydėti liga. Galima daryti prielaidą, kad tai turėjo įtakos tyrimo rezultatams. Būtų galima teigti, kad prieš tai pas mergaitę vyravusios blogos nuotaikos – artėjančios ligos požymis. Analizuodama tolimesnius rezultatus darbo autorė pastebėjo, kad oro sąlygų kaita, organizmo sveikatos būklė, santykių būklė gali būti trumpalaikės būsenos, pavyzdžiui, pykčio, priežastys. Pyktis vystimosi laikotarpiu yra bendra emocija. Augant pyktis labiau valdomas, blėsta, tai priklauso nuo to, kaip su vaiku yra elgiamasi. Taigi pyktį sukelia socialiniai padariniai. Pykčio pokyčiai visos vaikystės raidoje turi daug priežasčių. Daugumos ankstyvojo laikotarpio vaikų pyktis kyla dėl medžiagų, išteklių, erdvės, rezultatų.

Gautų tyrimų rezultatai padeda suprasti, kad tiriamoji yra jautri. Mokslinėje literatūroje (Furman, E. 2005; Grucė, R. 1994; Myers, D. G. 2000) teigiama, kad mergaitės nuo pat mažens emocionalesnės, jų psichika lengvai pažeidžiama, jos yra jautresnės nesėkmėms. Jos jau nuo metukų labai jautriai reaguoja į barimą, jaudinasi, jei nesiseka kokio veikla. Jautrumo būseną ypač sustiprėja antraisiais, trečiaisiais gyvenimo metais. Jos net labai anksti išgyvena „dėmesio“ jautrumo, rūpestingumo, meilės stoką, labiau kenčia dėl suaugusiųjų abejingumo. Antraisiais ir trečiaisiais gyvenimo metais tėveliams reikėtų tiesiog skatinti mažosios gerumą, švelnumą, teigiamas emocijas, kurios aktyvintų mergaitės psichinę veiklą ir kartu slopintų negatyvizmą, užsispyrimą ir savimeilę.

Apie trečius metus einantį vaiką dažnai mes galime išgirsti, kad jis pats įdomiausias ir maloniausias. Vaikai klausinėja, samprotauja, rodo meilę (apsikabina), prierašumą tėvams, artimiesiems, visur nori dalyvauti, patiria daug emocijų atlikdami visai kitokią veiklą. Tokiu būdu piešimas nustumiamas į šoną, nes kita veikla suteikia daug kitokių emocijų. Šiuo laikotarpiu tiriamajai piešimas tarsi pramoga. Piešdama ji patyria naujų išgyvenimų, naujų emocijų. Laikui bėgant emocijos kinta, stiprėja, mainosi.

Mažam vaikui metai ir trys mėnesiai gana ilgas laiko tarpas. Per tą laiką daug kas keičiasi. Tiriamoji keitėsi: fiziškai, vystėsi kalba. Be to, ji pradėjo lankyti darželį, pradėjo suvokti kitą veiklą: knygutės, pasivaikščiojimai, žaidimai su kitais vaikais, televizoriaus žiūrėjimas. Tai paskatino vaiką atitolti nuo piešimo. Kitos veiklos sukėlė naujų emocijų ir jos jai patrauklesnės ir įdomesnės.

Tobulėjant vaiko vystimuisi, vaikai vis labiau suvokia savo ir kitų emocijas. Vaikai pradeda jas kontroliuoti. Pavyzdžiui, vienerių metų amžiaus kūdikiai gali išreikšti viena kita keičiančias emocijas Russell (1989), kad vaikai nuo šešerių metų amžiaus gali suprasti, kad žmonės vieną po kitos gali patirti dvi skirtingas emocijas (pvz., išsigąsti ir tada nuliūsti), kad dvi susijusios emocijos gali atsirasti kartu (pvz., jaučiamas liūdesys ir baimė tuo pačiu metu). Vaikams reikia padėti geriau suvokti, kaip yra emocijos susijusios su jų ir su visuomeniniu gyvenimu. Veiksniai, darantys įtaką vaiko emociniam ekspresyvumui, yra temperamentas (Kagan 1994) ir socializacija (Eisenberg, Cum-Berland ir Spinrad 1998). Įtaką turi ir vaiko interesų nepaisymas, emociniai santykiai su tėvais.

Emocijų reikia tam, kad pagal jų raišką būtų galima pažinti savo vaiką, suprasti, kas su juo darosi. Emocijos ir tai, kaip vaikas jas rodo, yra lyg kelio ženklai, padedantys geriau suprasti, pažinti. Nėra blogų ar gerų emocijų. Visos yra reikalingos, naudingos vaikui ir net būtinos.

Galima sakyti, kad vaikai jaučia ir teigiamus, ir neigiamus jausmus. Vaikai negali išvengti neigiamų emocijų, nes yra per maži, kad galėtų jas paslėpti. Bet jų ir nereikia slėpti, nes tai padeda geriau pažinti vaiką, suprasti, galima jį paguosti, padėti jam. Vaikui augant kinta ir jo emocijų išraiška. Tai priklauso nuo to, kokioje aplinkoje vaikas auga, kokie santykiai šeimoje, koks draugų elgesys (Buck, 1966; Hammer, 1967; Koppitz, 1968; Oster ir Montgomery, 1996). Žinoma, dalis polinkių yra įgimti. Skirtingų kultūrų žmonių veido išraiškos taip pat reiškia kažką skirtingą P. Ekranas ir W. Friesenas (1975,1978). Visos kultūros turi universalios kalbą, bet jos skirtingai ją naudoja (Markus ir Kitayma, 1991; Matsumoto, 1988).

Vaikas visą savo gyvenimą mokysis, kokias emocijas slopinti, o kokias rodyti. Išraiška ne tik perteikia emocijas, bet taip pat sustiprina išgyvenamas emocijas ir yra ženklas kūnui atitinkamai į jas reaguoti David.G. Myers (2000). Dažnai tai lemia ir tai, kas naudinga pačiam vaikui. Kad emocijos būtų harmoningos, svarbu jas suprasti, laiku išreikšti ir su jomis susidraugauti.

2.3. Keiverzonių raiškos tyrimo rezultatai

Vaikas anksti pajunta poreikį piešti. Piešimas toks pat svarbus kaip kalba ir žaidimai. Vaikai, kurie pajėgia piešti, yra laimingi vaikai. Piešdami jie išreiškia savo baimes, džiaugsmus, svajones, skausmą - taip praneša apie savo santykius su supančiu pasauliu. „Piešimas yra bendravimo forma, vaikiškų iliuzijų anga, savo asmenybės, asmeninės nuomonės pateikimas“, - teigia J. Gavin Bremner (2006).

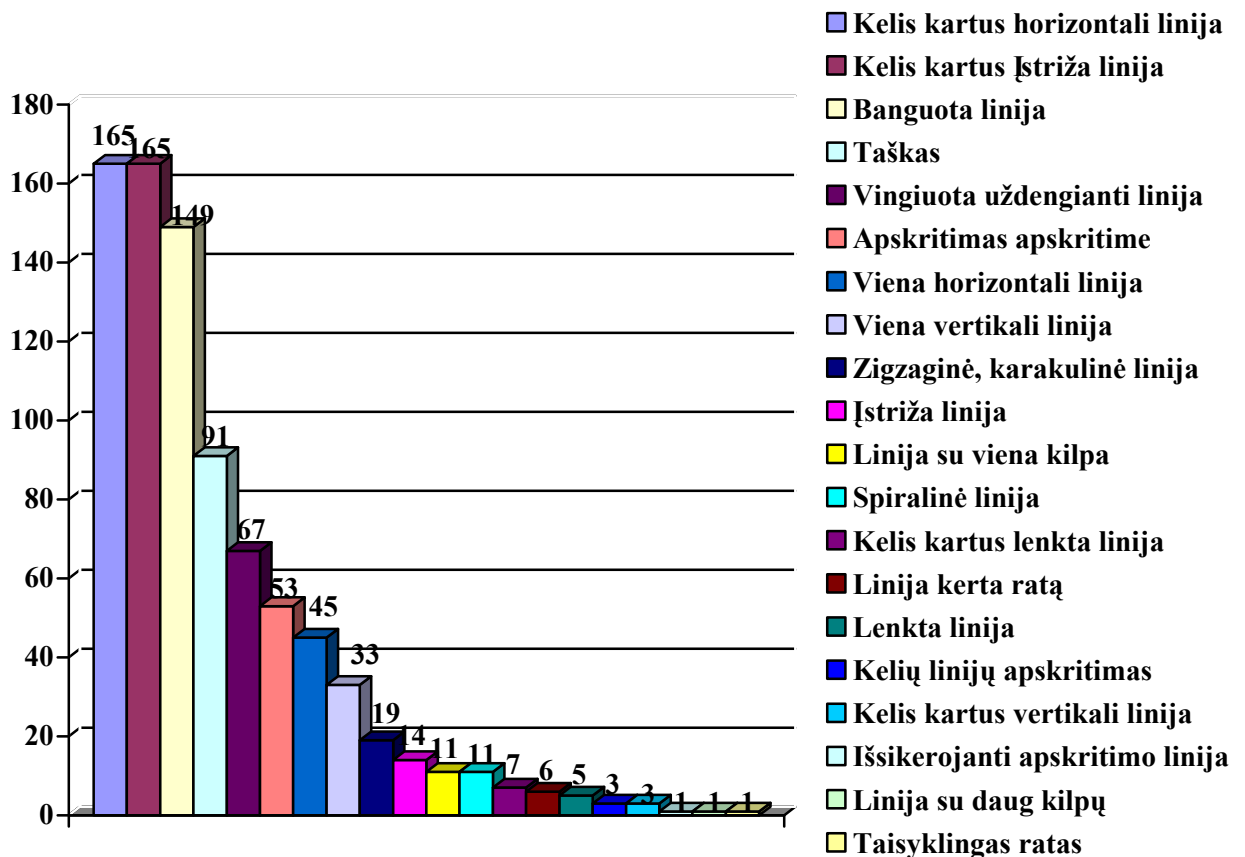
Tai pirmųjų keiverzonių laikotarpis, kai normaliai besivystančiam vaikui įdomu stebėti savo judesį ir matyti, kad rankos judesys palieką žymę. Vaiką tai skatina toliau plėtoti judesį. Piešimas vaikui yra viena iš veiklų, kuri vaikui suteikia malonumo ir yra įdomi. Ankstyvojo

amžiaus vaikai pradėdami piešti daugiau eksperimentuoja, negu atsiskleidžia. Iš pradžių vaikui išlaikyti rankutėje priemones gana sunku. Vaikui augant, lavėja koordinacija, susiformuoja Iğūdžiai, suvokimas ir piešimas tampa piešimu, o ne tik žaidimu. Rhoda Kellogg: Vaikų dailės kolekcija. Vašingtonas, Kolumbijos apygarda., Mikrokortelės Editions, Inc, 1967. Vadovas. Žr. "Kellogg, R. ir O'Dell, S.: Menas Psichologija vaikų 1967 metais. Del Mar, Kalifornijoje.)

3 lentelė. Mildos keverzonių klasifikacija pagal Kellogg

Nr.	Kellogg keverzonių klasifikacija	Kellogg keverzonių pavyzdžiai	Mildos keverzonės
1	Taškas		
2	Viena vertikali linija		
3	Viena horizontali linija		
4	Istriža linija		
5	Lenkta linija		
6	Kelis kartus vertikali linija		
7	Kelis kartus horizontali linija		
8	Kelis kartus Istriža linija		
9	Kelis kartus lenkta linija		

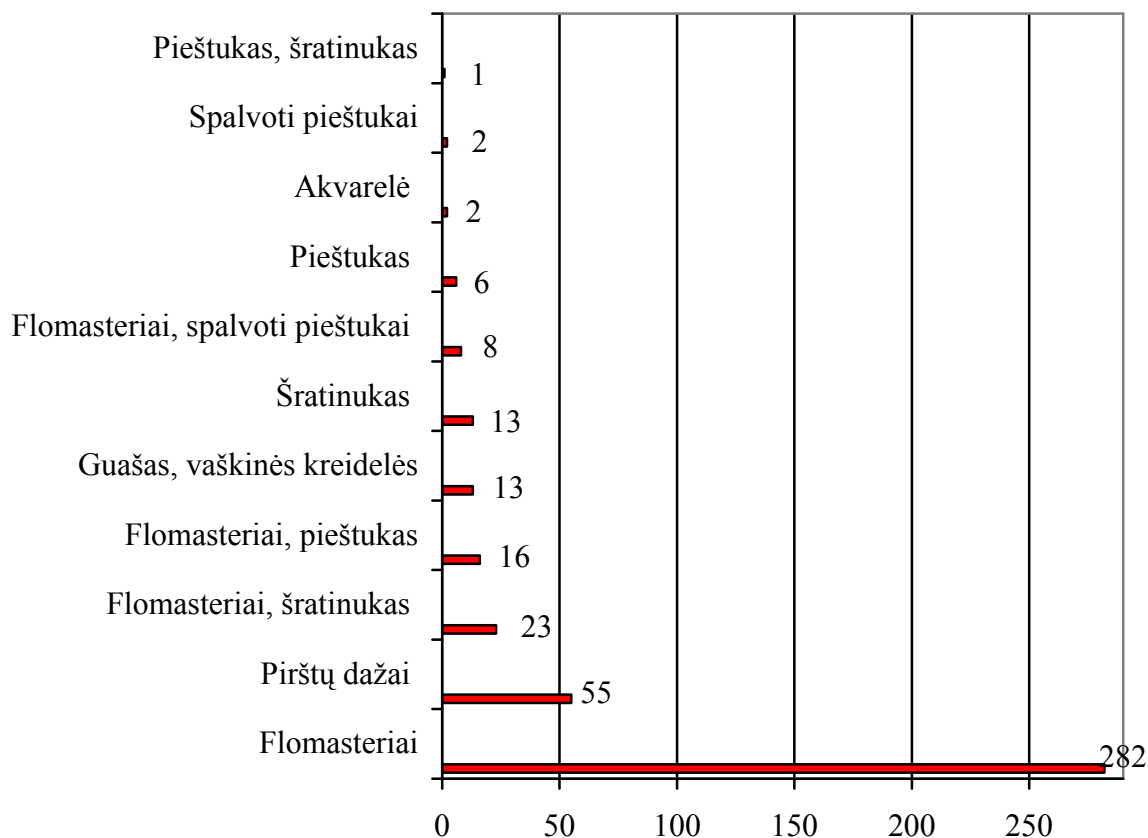
Nr.	Kellogg keverzonių klasifikacija	Kellogg keverzonių pavyzdžiai	Mildos keverzonės
10	Banguota linija		
11	Vingiuota uždengianti linija		
12	Zigzaginė, karakulinė linija		
13	Linija su viena kilpa		
14	Linija su daug kilpų		
15	Spiralinė linija		
16	Kelių linijų apskritimas		
17	Apskritimas apskritime		
18	Išsikerojanti apskritimo linija		
19	Linija kerta ratą		
20	Taisyklingas ratas		

5 pav. Kellogg braižinių rūšių dominavimas tiriamosios darbuose. (Žiūrėti priedą 2)

15–33 mėnesių tiriamosios mergaitės piešiniuose nėra vienos rūšies Kellogg braižinių, jos darbuose persipynę tarpusavyje. Piešinių rūšys kinta netolygiai, palaipsniui linijos tampa kryptingos, įgauna formas. Nuo 15 mėnesių mergaitė keverzojo priemonę laiko suspaudus delne, sunkiai sekasi koordinuoti rankutės judesius. 24 mėnesių mergaitė jau renkasi daug įvairesnes priemones keverzonei nupiešti: flomasteriai – peštukai, šratinukai – pieštukai spalvoti, flomasteriai – pieštukai. Šiuo laikotarpiu ji daugiau eksperimentavo, o ne reiškiasi, vystėsi koordinacija, iš keverzonės stadijos ima išsiskirti: spiralinė linija, kelių linijų apskritimas, išsikerojanti apskritimo linija, linija kuri kerta ratą ir taisyklingas ratas.

Toliau pateikiama braižinių studijoje (vienerių metų ir keturių mėnesių laikotarpiu) naudotų priemonių diagrama.

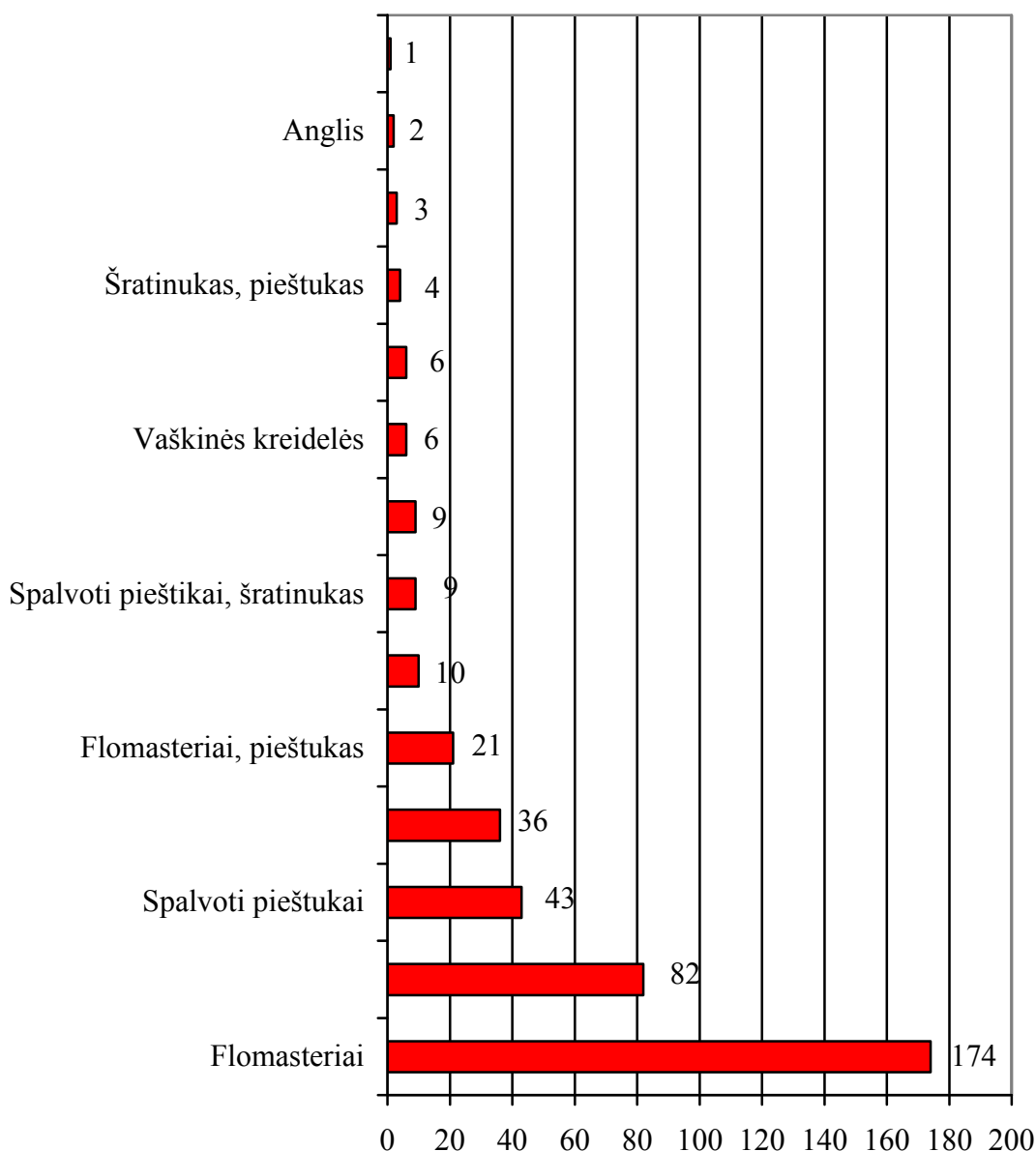
6 pav. Braižinių studijoje naudotos priemonės

Kaip teigia Brazauskaitė (2004), keverzojimo laikotarpiu vaikai renkasi spalvas atsitiktinai: tas, kurios tuo metu jam patinka. Spalvų su realybėje esančiais daiktais nesieja. Ir parenkamos spalvos turėtų būti ryškios (dėl kontrasto). (2004) teigimu, vaikas negali pasirinkti savo Įrankių atsitiktinai. Tam tikros rūšies pieštukų, popieriaus pasirinkimas rodo nuotaiką ir besivystančią asmenybę. Platūs pieštukų pėdsakai - tai ryžtingas vaikas, mažo popieriaus lapo pasirinkimas rodo, kad vaikas turi gerą koncentraciją.

Patys pirmieji tiriamosios bakstelėjimai ir braižiniai buvo atlikti flomasteriu. Tam Įtakos galėjo turėti ir tai, kad tiriamosios vyresnysis brolis su šia priemone dažniausiai piešdavo. Šio darbo autorės manymu, vaikas šią priemonę galėjo rinktis, kaip teigė ir Brazauskaitė (2004), dėl spalvos intensyvumo, sodrumo ar ryškumo. Be to, flomasterių piešiant nereikia spausti o piešinys būna ryškus. Dar reikėtų minėti, kad yra plati flomasterių spalvų paletė, gausus pasirinkimas. Su šia priemone lengva dirbti, ji lengvai slysta popieriumi. Negatyvios vaiko emocinės būsenos piešiant ryškiomis spalvomis tikrai nebūtų galima išskirti, nes, kaip parodė tyrimas, vaikas tyrimo metu patyrė daugiau teigiamų emocijų.

Vaikui tyrimo metu buvo sudarytos galimybės rinktis spalvas ir priemones. Šioje stadijoje tiriamoji dažniausiai dirbo su flomasteriais. Kai jai buvo pasiūlyta dažų, kad galėtų tapyti pirštukais, ji pirmiausia atsargiai baksnojo pirštuku šidrašindama, vėliau ėmė „piešti“ ant veiduko, teptis plaukus, ragauti. Tokius veiksmus ji atliko sėdėdama kūdikio kėdutėje. Reikėtų pažymėti, kad šie užsiėmimai teikė džiaugsmą. Buvo ir eksperimentų su gvašu ir vaškinėmis kreidelėmis. Mielai dirbo ir su spalvotais pieštukais, bet kartu dar panaudodavo ir kitas priemones: flomasterius, tušinuką, dirbo ir su paprastu pieštuku. Linijų vystimasis priklauso ne tik nuo psichomotorinio vystimosi, bet ir nuo naudojamų priemonių rūšies. Tad visus grafinės veiklos tyrimus daro iš dalies reliatyvius teigia Widlocher, D. (2010).

Toliau pateikiama per vienuolikos mėnesių laikotarpį (perėjimo iš braižinių stadijos į pusapvalių formų stadiją) panaudotų priemonių diagrama.

7 pav. Perėjimo iš braižinių stadijos į pusapvalių formų stadiją laikotarpį panaudotos priemonės

Šioje studijoje mergaitės naudojamų priemonių pasirinkimo rodikliai kinta. Nors, kaip ir pirmame etape, pirmą vietą užima flomasteriai. Ji pradeda piešdama eksperimentuoti, darbai atlikti mišriomis priemonėmis. Pradeda drąsiau rinktis spalvotus pieštukus, tušinuką, pieštuką, vaškinės kreidelės, norėdama nupiešti piešinį kartais naudoja net keletą priemonių.

Per visą laikotarpį 15 mėnesių panaudotų priemonių: Nr.1, 2008-12-12, tiriamoji pačią pirmąją priemonę kuria pradėjo keverzoti buvo flomasteriai. Ši priemonė ir dominavo per visą keverzavimo laikotarpį 456 darbai nupiešti. Nuo Nr. 27, 2008-12-21, pradeda keverzoti su flomasteriu ir pieštuku, iš viso darbų 46 atlikta šia priemonėmis. Nuo Nr. 38, 2008-12-23, flomasteriai ir šratinukas iš viso darbų 114. Nuo Nr. 91, 2009-01-02, flomasteriai ir spalvoti pieštukai, iš viso darbų 17. Pirštų dažai nuo Nr.109,2009-01-06, per visą laikotarpį keverzavimo naudojo šia priemonėmis 65 darbuose. Guašas ir vaškinės kreidelės nuo Nr. 138. 2009-01-13, padarė 13 darbų su šiomis priemonėmis. Nuo Nr. 242, 2009-02-06, mergaitė pradeda piešti paprastu pieštuku, iš viso nupiešti 6 darbai su šia priemonėmis. Nuo Nr. 464, 2009-05-17, anglimi atlikti viso tik 2 darbai. Pieštuką ir šratinuką panaudojo tik 6 kartus nuo Nr. 468, 2009-05-20. Spalvoti pieštukai nuo Nr. 537, 2009-06-20, panaudojo 45 kartus. Vaškinės kreidelės nuo Nr. 630, 2009-07-09, 6 kartus panaudotos. Akvarelė panaudota 3 darbuose nuo Nr. 31, 2008-12-21. Meninės priemonės mergaitė pasirinkdavo pati, pagal savo poreikius. Jei ir kokių priemonių (akvarelės, guašo ar pirštų dažų) nebūdavo padėta ji pati parodydavo ir padėtas priemonės ir jai būdavo paduodamos.

Kaip teigia Bedard (2009), vaikui augant, jo pomėgiai tampa subtilesni. Prasideda periodas, kai vaikas daugiau eksperimentuoja, o ne atsiskleidžia. Vystosi koordinacija. Tiriamoji tikrai tvirčiau laikė priemonės ir tai vyko nuo dvejų iki trejų metų. Pailgėdavo ir darbo atlikimo trukmė.

Per visą piešimo tyrimo laikotarpį buvo paduodamas A4 formato popieriaus lapas. Priemonės ir popierius būdavo padėti vaikui prieinamoje vietoje, kad vaikas bet kada galėtų pasiimti lapą ir priemonės piešti. Mergaitė galėjo braižyti kada tik panorėjusi. Vaikas piešti nebuvo verčiamas. Būdavo, kad ji kelias dienas net neprisiliedavo prie lapo. Šio darbo autorė kartais mergaitę truputį paskatindavo, tai yra pati pradėdavo piešti jai matant, kad sudomintų, bet tai ne visada pavykdavo. Buvo keletą kartų bandyta pakeisti baltą popierių spalvotu, bet ir šias variantas ne visada būdavo sėkmingas. Mergaitė susirasdavo kitos veiklos, kuri ją tuo metu domino labiau nei piešimas. Buvo keičiama ir lapų faktūra, storis, bet tiriamoji to nesureikšmindavo ir nekreipdavo ir tai dėmesio. Tik spalvoti lapai iš pradžių susilaukdavo daugiau dėmesio. Lapus ji su savimi nešiodavosi piešimo metu, kai kurie būdavo prisegti prie molberto, jai skirta (iš pradžių ji tiesiog nuo jo nenuėidavo, daug dirbo). Piešti ji mėgo ne tik ant

švarių lapų, bet pradėjo po truputį keverzoti ir ant laikraščių, žurnalų, spalvinimo knygučių. Ji mielai stebėdavo, kaip brolis spalvina knygeles. Ir pati bandydavo tai daryti.

Tiriamosios reakciją į savo piešinį būdavo gana įvairi. Nupiešusi darbą ji sakydavo, kad tai yra gražu, ir visiems rodydavo, tarsi didžiuodamasi savimi ir savo pergale. Kai kada pradėtą savo darbą subadydavo, suglamžydavo ir numesdavo į šalį. Būdavo, kad šį tą pabraižiusi lape, užbraižydavo ant viršaus dar ką nors. Kartais ji vieną po kito imdavo lapus, juose ką nors pabraukydavo, mesdavo į šoną ir imdavo kitus. Ir taip po keletą kartų. Vėliau nueidavo sau.

Iš pradžių keverzodama ji dažnai čiaškėdavo, kažką aiškindavo, rodydavo, bet nieko nebuvo galima suprasti. Po metų ir dešimties mėnesių ji pradėjo įvardyti tai, ką piešia. Nors pats piešinio aiškinimas dar buvo tikrai nerišlus, daug ko nebuvo galima suprasti, bet šiems aiškinimams buvo stengiamasi pritarti. Sulaukusi pritarimo ji dar uoliau imdavo pasakoti apie savo piešinį.

Kadangi tiriamoji buvo ankstyvojo amžiaus vaikas, piešinukai tikrai nėra konkretūs, o tik braižiniai, karakuliai, kurie vėliau jau bus įvardyti pačios tiriamosios, nors juose dar nesimatys tų objektų, kuriuos ji minės.

Pradėdama keverzoti ji rinkosi centrą, visas darbo dėmesys buvo ten sutelktas. Vėliau, tobulėjant Igdžiams ir kalbai, pradėta šokinėti po visą lapą: piešdama tiriamoji tai išbarstydavo, tai surikiuodavo objektus, tai užpildydavo visą lapą. Pats piešinys – padrikos linijos popieriaus lape, braižiniai. Tokias keverzones galima būtų paaikškinti taip: mergaitė suteikia sau laisvės, ji išbando judesį. Ji nėra pastovi, blaškosi, reikalauja kai kurių dalykų, o dėl kitų gal ir abejoja ar pati nežino, ko nori. Šiuo laikotarpiu svarbiausia, kad vaikas atrastų pats save. Jei taip įvyks, vaikas kaskart sugrįš piešti vis labiau pasitikėdamas savo jėgomis.

Mergaitei augant, keverzonės darėsi konkretesnės ir glaustesnės. Kai ji pradėjo įvardyti savo piešinius, konkretus įvardijamas piešinys užimdavo tik mažą lapo dalį, o po lapą būdavo išblaškyta daug objektų. Tačiau įvardytas piešinys jau po kelių minučių būdavo pervardytas.

Analizuojant tokio amžiaus vaikų piešinio linijas, galima nustatyti mąstymo greitį ar abejones. Iš linijų galima sužinoti, ar vaikas maištinga, ar taiki asmenybė. Tai rodo pagrindinės linijos: ištisa, brūkšninė, įstriža.

Šiame tyrime buvo naudojamos Be'dard (2009) pateiktais linijų aiškinimais. Daugelyje tiriamosios darbų matyti netolygi arba nutrūkstanti, susikertanti linija. Tai tiesiog linijų kratinys. Pavienių linijų mergaitė nebraižė, jos visos suveltos į krūvą.

Pats judesys gan tvirtas, linijos braižytos su tam tikra jėga, energija. Tam turbūt turėjo įtakos ir priemonės: flomasteriai ryškūs, spalvoti pieštukai minkšti, kitos priemonės taip pat buvo gana ryškios. Tačiau tiriamoji savo judesį pakartodavo lyg dar užtvirtindama piešinį. Kaip

aiškina Be'dard (2009), tai rodo vaiko entuziazmą ir susidomėjimą, bet jei priemonės pernelyg spaudžiamos, tada daugiau vietos tenka agresijai.

Ankstyvojo amžiaus normalios raidos vaiko piešiniuose Įmantrių formų tikrai nėra: tai tik braižiniai ir bandymai nupiešti pusapvales formas. Iš pradžių, kai tiriamajai buvo tik metai ir trys mėnesiai, ji braižė linijas, lavino rankytės judesį. Braižiniams būdingos vertikalios, horizontalios, Įstrižos linijos, o konkrečių formų neaptinkama. Tai tik pradžia, susipažinimas su nauja veikla ir tarsi iššūkis vaikui, pradedančiam valdyti rankutės judesius ir norinčiam ką nors nupiešti. Šis etapas trunka gana ilgai ir jis tikrai nėra lengvas vaikui, kuris sunkiai nulaiko net šaukštą. Tai sunkus ir ilgas kelias, kol rankutės judesiai bus pakankamai kontroliuojami.

Formų aiškinimas, kaip teigia specialistai, yra universalus skirtingais aspektais: psichologiniu, filosofiniu ar net religiniu. Apskritimas arba lenktos linijos, kreivės – tai judesys ore, skrydis, džiaugsmas. Kaip ir kiekvienas simbolis, jis gali būti aiškinamas dvejopai: teigiamai arba neigiamai. Pagal Be'dard (2009), tai nulemia kontekstas ir piešinio raida lape. Tai tarsi metų ciklas, kuris kasmet kartojasi ir kartu yra vis kitoks. Reikėtų pasakyti, kad tiriamoji dar neĮstengė nupiešti geometrinių piešinių, jai tai dar per sunku. Piešinukai sudaryti iš linijų ir pusapvalių formų. Šiuo laikotarpiu tai didžiausias tiriamosios pasiekimas.

Šio darbo autorės, kaip mamos, reakcija Į vaiko piešinį buvo natūrali. Vaikui piešiant, šio darbo autorė visada būdavo šalia ir jį stebėdavo, fotografuodavo. Iš pradžių tiriamoji nelabai norėjo būti fotografuojama, bet vėliau ji tiesiog nebekreipė Į fotoaparatajį jokio dėmesio: per tiek laiko jai tokia veikla tapo natūrali ir nebetrukė dirbti.

Į tiriamosios darbą nebuvo kišamasi ar darbas kaip kitaip pertraukiamas, nes kišimasis Į vaiko piešimą yra žalingas vaikui. Vaikas gali pasijusti nepilnavertė asmenybė, nenorėti, bijoti piešti, nes jis nepajėgus pamėgdžioti suaugusiojo piešinio Vaitkevičienė (1999). Vaikas, būdamas ankstyvojo laikotarpio, tikrai nepiešia, nemato ir nesuvokia piešinio lygiai taip pat kaip suaugęs žmogus. Suaugusiesiems sunku suvokti ir suprasti vaiko vidinį pasaulį. Todėl negalima mokyti ankstyvojo amžiaus vaiko piešti, nurodinti, kaip ir ką jis privalo vaizduoti. Vaiko pastangas piešti, kalbėti, aiškinti reikia Įvertinti ir džiaugtis, kad visa tai jis parodo, vadinasi, jis suaugusiuoju pasitiki.

Daugelis vaikų raidos tyrėjų (Lowenfeld'as (1987), Vygotskis (1967), Dubowskis, 2004) pabrėžia piešinio ir garsinio Įvardijimo, kalbinės raiškos ryšį. Ypač tai svarbu laikotarpiu, kai vaikas pradeda vaizduoti Įvykius iš aplinkos (Brazauskaitė, 2004). Tiriamosios piešiniuose minėtu laikotarpiu taip pat atsispindėjo aplinka ir jie pasižymėjo temų Įvairove: šeima, gamta, draugai. Jos grafinė raiška tapo Įvairesnė, o žodinė kaskart turtingesnė. Toks savo keverzonių Įvardijimas yra labai reikšmingas rodiklis, tarsi liudijimas, kad pasikeitė vaiko galvosena. Šio darbo autorės manymu, tiriamoji piešė tai, kas jai tuo metu buvo aktualu ar neseniai padarė didelį

Įspūdį sužavėjo, pavyzdžiui, jai patikdavo žiūrėti per televiziją laidas apie gamtą, tad piešinius ji tada pavadindavo „gamta“. Tėtis nupirko saldinių, tad kitas piešinys jau vadinamas „tėte“, pamatė filmuką su patinkančiais herojais – jau „voverė“.

Tokių skirtingų temų piešiniai rodo, kad mergaitė yra lengvai paveikiama aplinkos ar kitų suaugusių žmonių. O ant lapo ji perkelia savo nuotaikas, išgyvenimus. Kadangi nuotaika dažnai kintanti, nuo jos kitimo priklauso ir noras piešti: jei mergaitė būdavo supykusi, lapo tikrai neimdavo į rankas, o jei ir paėmė, tai tik kad numestų. Toks elgesys – temperamento dalis.

Spalvos taip pat turi įtakos vaiko vystimuisi. Spalva ir daiktai vaikų atmintyje neatskiriami. Spalva vaiką jaudina, teikia gėrio, pasitenkinimo jausmą, kitos spalvos gali rodyti ir abejingumą. Jeigu esminis spalvos išgyvenimas vaikystėje nėra saugomas, o vėliau vadovaujamosi tik realistinėmis teorijomis apie spalvų prigimtį, vaikas praranda sugebėjimą jausti spalvos esmę ir kokybę Vaitkevičienė,(1999). Kiekvieną spalvą galima būtų išaiškinti teigiamai arba neigiamai. Piešinio stilius ar spalvų visuma lemia vienokį ar kitokį aiškinimą.

Tiriamas vaikas tyrimo pradžioje, kai buvo vienerių metų ir trijų mėnesių, konkrečių objektų dar nepiešė, todėl naudojo savo darbuose pagrindines spalvas: juodą, raudoną, žalią, mėlyną, violetinę, geltoną, rudą. Keverzonės buvo spalvotos, piešdamas panaudodavo net iki kelių spalvų. Per visą tyrimo laiką tiriamoji rinkosi gana ryškias spalvas (beje, ir žaislai jai patiko ryškūs).

Vaikas išgyvena spalvas sąveikaudamas su aplinka, klausydamasis pasakų, vartydamas knygutes, žiūrėdamas televizorių. Tokiu būdu tobulinamas vidinis santykis su aplinka. Suaugusieji, nenaikindami vaikiško naivumo, turėtų vaiką vesti į spalvų pasaulį ir atskleisti visus spalvų atspalvius. Literatūroje pateikiama, kad spalvų intensyvumas nėra neigiamas dalykas, tik reikia stebėti, kaip vaikas elgiasi piešdamas, kokie jo judesiai piešiant. Kiekvienas vaikas yra savitas ir ypatingas, tad ir vaiko piešiniai yra ypatingi tuo, kad atverčia kaskart naują mažos asmenybės puslapį.

2.4. Komparatyvinio metodo rezultatai

Piešinys vaiko gyvenime užima gana svarbią vietą. Kūryba, kūrybiniai gebėjimai ir jausmai išgyvenimai išskiria žmogų iš kitų būtybių. Žmonijos kultūros istorija siekia priešistorinius laikus, o žmogaus kūrybingumo prigimtį galima stebėti nuo ankstyvųjų jo gyvenimo dienų (Anglickis, 2006). Meno kuriniai – poezija, vizualinis menas ar kt. – tai mąstančio, lyginančio, darančio išvadas žmogaus pokalbis su aplinka. Kūrybos raišką galima apibendrinti mintimis, stebėti ir analizuoti savo vidinį pasaulį. Tačiau reikia žinoti, kad kiekvienas suaugusysis, save vadinantis brandžiu žmogumi, kūrė jau vaikystėje, nors dažniausiai yra visiškai pamiršęs ankstyvuosius žaidimus, piešinius, tuometinius suvokimus ir išgyvenimus.

Labai svarbu žiūrėti į vaiką kaip į žmogų, nes jis nuo pat pradžių turi visus intensyvius žmogui būdingus jausmus, nors jo ryšys su pasauliu dar tik prasideda.

Vaikas pradeda keverzoti apytiksliai devyniolikos mėnesių amžiaus. Jeigu šalia jo bus popierius ir pieštukas, jis pradės piešti. O jeigu šių priemonių nebus, vaikas pirštu vedžios ant bet kokio šalia esančio paviršiaus (smėlio, dulkių, ant rasoto stiklo). Vaikams atsiveria naujas pažinimo pasaulis, pilnas atradimų bei paslapčių. Tai nuostabi kelionė, kuri įtraukia vaiko mąstymą, vaizduotę, kūno patyrimą. Šios vaiko kelionės spalvos keisis, keičiantis vaiko amžiui, vaikas gyvens vis nauja, nepakartojama patirtimi (Anglickis, 2006).

Piešinio pokyčiai ir juos lėmę veiksniai ankstyvajame vaiko raidos etape.

Dauguma (Nicole Bedard (2009), Narvydaitės (1983), Brochmann (2007), Dapkutė(2003), psichologų, pedagogų mano, kad visiems, be išimties, normalios raidos vaikams būdinga tam tikra dėsninga piešinių kaita. Ankstyvųjų piešinių stadija, dar vadinama atsitiktinių keverzonių etapu, metams bėgant pereina iki konkrečių konstruktyvių, meniškų „teisingų“ darbų. Vaiko piešinio raida turi tam tikrus dėsningumus, o pirmieji ankstyvojo laikotarpio piešiniai turi daug panašumų, todėl nėra sunku nustatyti tam tikrus piešinio raidos pokyčius ir juos lėmusius veiksnius. Tačiau tam reikia nemažo piešinių kiekio, kad būtų galima giliau pažvelgti į tai, kas vyksta kūrybiniame procese. Be to, į vaiko piešinį reikia įsigilinti ne kaip į tam tikros estetikos produktą, o kaip į vaiko raidą. Psichologai, vaikų piešinių tyrėjai (Lowenfeldas (1987), Betty Edwards, Nicole Be‘dard (2009), Inger Brochmann (2007) , Gaižutis (1988), Šmitas (1997), Piaget (1963), Matthews‘as (1999) ankstyvojo amžiaus normalios raidos dailės teorijos raiškai skiria daug dėmesio. Žinios apie piešinio prigimtį leidžia geriau suprasti ankstyvojo laikotarpio sveikos raidos piešiantį mažylį.

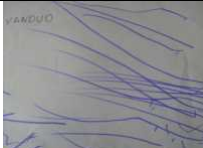

„Keverzonių etapas pasirodo apie aštuonioliktą mėnesį ir trunka iki dvejų metų“, - teigia Lowenfeldas. Pasak mokslininkų, tai nebėra betikslis rašinėjimas, sukurtas vaikų, bet iš modelių ir rankų judesių koordinavimo galima spręsti vaiką esant sąmoningą (Silk Thomas, 1990; Lowenfeld ir Brittain, 1987).

Laikui bėgant, vaikų keverzonės palaipsniui darosi atpažįstamos, o tame pačiame lape atsiranda atskirų figūrų (Lowenfeldas, 1987). Šiame etape pradedama kartoti žymes, jos išblaškamos po visą lapą. Tiriamoji įvairiai naudojo suspaudimo, piešimo, tapymo instrumentus, dirbdama eksperimentavo. Pakartodama žymes ji palaipsniui pradėjo jas įvardinti. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad visos keverzonės vienodos, bet jos kartu ir skirtingos. Vaikas turi vaizduotę, o piešiant ji dar labiau sužadinama, nes panašios keverzonės, bėgant laikui, buvo įvardytos. N. Bedard (2009), I. Brochmann (2007), A. Brazauskaitė (2004), šiame etape išvelgia labai daug reikšmingų aspektų, kurie gali nusakyti pažintinės raidos lygmenį. Vaikas šiame lygmenyje siekia keverzonei perteikti aplinkos suvokimą: kaip ji suvokia, supantį realų pasaulį.

aplinką, žmones. Šiame etape vyksta svarbūs vaiko mąstymo pokyčiai: vaikas stebi aplinką, jį supančius žmones, veiksmus ir pradeda apibendrinti surinktą informaciją, išskirti, kas jam yra svarbu, ir tai pavaizduoti.

23 mėnesių tiriamoji mergaitė, 2009-07-11, darbo numeris 643, pirmą kartą įvardino savo piešinį. Nuo 643 darbo iki 850 darbo, įvardino 49 darbus. Iš 49 įvardintų darbų buvo 11 temų.

4 lentelė. Mildos įvardintos vyraujančios keverzonės

Keverzonės numeris	Data	Tema	Keverzonė
665	2009-07-16	Gamta	
675	2009-07-20		
766	2009-07-20		
868	2009-07-23		
712	2009-08-18		
715	2009-08-20		
719	2009-08-21		
747	2009-09-04		
754	2009-09-09		
784	2010-01-04		
799-800	2010-01-20		
803	2010-01-23		
813-814	2010-02-06		
823-826	2010-02-15		
837	2010-03-07		
650	2009-07-12	Voverė	
643	2009-07-11	Tėtis	
661	2009-07-14		
693	2009-07-27		
707	2009-08-14		
717	2009-08-20		
833	2010-03-02		
677	2009-07-20	Vanduo	
735	2009-08-26		
751	2009-09-07		
829-830; 832	2010-03-02		
849	2009-09-07		
674	2009-07-20	Šuniukas Rokis	
700	2009-08-12		
783	2010-01-04	Žaislai	

Keverzonės numeris	Data	Tema	Keverzonė
778	2010-01-03	Šventė	
779	2010-01-04		
644	2009-07-11	Brolis	
725	2009-08-22	Dangus	
765	2009-09-21	Gėlė	
847	2010-03-14		
848	2010-03-19		
804	2010-01-24	Kamuolys	

Padavus tiriamai mergaitei priemonės, ji ne iš karto pradėjo piešti. Ji su priemonėmis žaidė, kišo į burnytę, dėliojo. Ji pabandė piešti, kai vyresnis brolis parodė, ką reikia daryti, kad galima braižyti ant popieriaus. Ji nebuvo drąsi, nes tai buvo kažkas naujo. Tokio amžiaus vaikas nepradės piešti, jei nebus sudaromos sąlygos tai daryti. Kaip žinoma, nedaugelis tėvų ryžtasi mažiems vaikams, ypač ankstyvojo laikotarpio, duoti piešimo priemonės, nes vaikai išsiterlioja, o tai tėvams nepatinka. Nuo 15 mėnesių, mergaitė savo keverzones piešdavo sėdėdama kūdikiams pritaikytoje kėdutėje. Kai tiriamoji mergaitė pradėjo tvirčiau vaikščioti jei priemonės tiesiog būdavo padėtos ant vaikiško staliuko, kad galėtų pasiekti. Taip pat mergaitė turėjo ir molbertą, prie kurio visada būdavo prilipinti lapai, kad bet kada tik panorėjus galėtų keverzoti. Mildai taip pat buvo leista ir ant lovos atsisėdus piešti, jei tai patikdavo. Galėjo piešti ir sėdėdama ant grindų, jei ji pati užsinorėdavo. Ūgtelėjus mergaitė jau atsisėdavo prie stalo, priemonės paduodamos jos pačios pageidavimu. Sudarytų sąlygų nuotraukos, pateikiamos lentelėje 5.

5 lentelė. Keverzėjimui sudarytos sąlygos.

Milda keverzodama skirtingomis priemonėmis skirtingai išreiškia emocijas. Keverzodama pirštų dažais pyktį išreiškia spausdama delną prie popieriaus ir stipriais judesiais terliodama visą lapą, o flomasteriu – stipriai spausdama delne braižė tik centrinę lapo dalį. Kuo stipriau spaudžiama, tuo akivaizdesnis pyktis pagal N. Bedard (2009, 20 p.).

Nr.131.

Nr. 80. Pyktis

Milda būdama geros nuotaikos džiaugsmą pirštų dažais išreiškė lengvais judesiais tapšnodama delnu lapą, o flomasteriu – džiaugsmo linija trūkinėjanti, atvirai vingiuota, lenkta. Entuziazmą ir susidomėjimą rodo normalus spaudimas. Lenktas kreives piešiantis vaikas tarsi daro judesį, tai gali būti džiaugsmas pagal N. Bedard (2009, 20 p.)

Nr. 121..

Nr. 447. Džiaugsmas.

6 lentelė. Tiriamos mergaitės emocijų raiškos analizės duomenys

Emocijos pavadinimas	Mimikos raumenų padėties aprašymas	Nuotrauka	
		Mildos	Pagal C. Izardo
Džiaugsmas	Nuotraukoje mimikos raumenų padėtyje galima stebėti 3 C.Izard nurodytus džiaugsmo emocijos požymius: <ul style="list-style-type: none"> • šypsena lūpose, • pakeltus skruostus, • ugnelę akyse 		
Nuostaba	Nuotraukoje mimikos raumenų padėtyje galima stebėti 3 C.Izard nurodytus nuostabos emocijos požymius: <ul style="list-style-type: none"> • pakeltus antakius • plačiai atmerktas akis • ovalo formos burną 		
Susidomėjimas	Nuotraukoje mimikos raumenų padėtyje galima stebėti 2 C.Izard nurodytus susidomėjimo emocijos požymius: <ul style="list-style-type: none"> • pakeltus antakius • ovalią burną 		
Liūdesys	Nuotraukoje mimikos raumenų padėtyje galima stebėti 2 C.Izard nurodytus liūdesio emocijos požymius: <ul style="list-style-type: none"> • pakeltą vidinę antakių pusę • nuleistus lūpų kampučius žemyn 		
Pyktis	Nuotraukoje mimikos raumenų padėtyje galima stebėti 3 C.Izard nurodytus pykčio emocijos požymius: Suraukti ir nuleisti antakiai, <ul style="list-style-type: none"> • Įsmeigtas žvilgsnis, • burna kvadrato formos (nuotraukoje burnos raumenų padėties nesimato, tačiau tiriama pykdama pradėdavo mėtyti piešimo priemones įšalis. Šio dinaminio veiksmo nuotraukoje taip pat nepavyko užfiksuoti) 		

202 keverzones tiriamoji nupiešė, džiaugsmo emocijai esant. Nr.20, (2008-1-19), kai keverzojant pasireiškė ši emocija. Pagal natūralios kūdikių emocijos. C. Izardas (1977), (448 puslapis, V dalis, 13–5 pav. David G. Myers Psichologija 2000).

Pateikta nuotrauka kūdikių džiaugsmo emocijos mimikos raumenų padėtį, sulyginus Mildos džiaugsmo emocijos nuotrauka sutapo pagal visus emocijų požymius: šypsena lūpose, pakelti skruostai, ugnelė akyse.

Nuostabos emocija užfiksuota 5 kartus, pats pirmasis darbas (2008-12-12), buvo būtent su šia emocija nukeverzotas. Šią emocija nėra lengvą užfiksuoti, vaikui piešiant, neatkreipus į save dėmesį. Sulyginus C. Izardo kūdikių nuotrauką su tiriamosios, aptikti bendri šios emocijos požymiai: pakelti antakiai, plačiai atmerktos akys, ovalo formos burna. Susidomėjimas (interesas), pasirodė nuo Nr. 6, (2008-12-12), keverzojant Mildai buvo ši emocija 496 kartus. Kadangi tiriamoji galvytę nuleidus mes nepastebime pakeltų antakių ir lupos nepraviros, bet ji susidomėjimą parodė veiksmis apžiūrinėdama priemones, išbandydama jas. Liūdesys pas tiriamąją buvo nuo Nr. 227, (2009-02-01) tik 5 kartus keverzojant. Sulyginus su C. Izardo pateikta liūdesio nuotrauką, pastebimi bendri emocijų požymiai: pakelta vidinė antakių pusė, nuleistų lūpų kampučius nesimato, nes tuo metu pas mergaitę žindukas burnytėje. Esant pykčio emocijoms nuo Nr. 16, (2008-12-14), tiriamoji nukeverzojo 142 darbus, 77 darbai nupiešti sergant. Sulyginus nuotraukas su C. Izardo nuotrauka, ši emocija tiriamosios veide sutapo pagal šios emocijos požymius: surauktus ir nuleistus antakius, išmeigtas žvilgsnis pastebimas nuotraukoje, burnytės išraiškos nematome, nes kadangi žindukas. Bet tiriamoji savo veiksmis parodydavo, kad piešti jau gana vyraujant šiai emocijai: mėtydavo į šalis piešimo reikmenis, piešinys atspindėdavo jos pyktį.

Išvados

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę, galima teikti, kad vaiko piešinio raidą lemia suvokimo ypatybės, išgyvenamos emocijos, tiesioginis kontaktas su aplinkoje esančiais objektais, galimybė manipuliuoti dailinėmis raiškos priemonėmis, pirmųjų ir trečiųjų gyvenimo metų krizė.
2. Stebimai 15–33 mėnesių amžiaus lietuvių tautybės mergaitei buvo sudarytos sąlygos keverzėjimui: specialiai pritaikyta kūdikio kėdutė-staliukas, staliukas prie kurio mergaitė galėjo piešti stovėdama, molbertas, patogiam mergaitei aukštyje išdėliotos keverzėjimui skirti popieriaus lapai, dažai piešti pirštais, flomasteriai, pieštukai.
3. Atlikus tyrimo duomenų analizę galima teigti, kad stebimos mergaitės piešimo metu vyravo penkios emocijos: džiaugsmas, nuostaba, susidomėjimas, pyktis ir liūdesys. Emocijų kaitos priežasčių analizė atskleidė, kad emocijos kito dėl ligos, krūminių dantų dygimo, šuniuko atsiradimo šeimoje, šuniuko netekties, brolio elgesio, šventės.
4. Keverzonių analizės duomenys atskleidė, kad 15–33 mėnesių amžiaus mergaitės keverzonėse galima išskirti tokias taškų ir linijų padėtis: taškai; atskira vertikali linija; atskira horizontali linija; atskira įstriža linija; atskira lenkta linija; kelios vertikalios linijos brėžiamos viena šalia kitos iš karto; kelios horizontalios linijos, brėžiamos viena šalia kitos; kelios įstrižos linijos, brėžiamos viena šalia kitos; kelios lenktos linijos, brėžiamos viena šalia kitos; atskira banguota linija; atskira uždengianti linija; atskira zigzaginė karakulinė linija; atskira vienos kilpos linija; atskira linija su daug kilpų; spiralinė linija; kelių linijų apskritimas; apskritimas apskritime; išsikerojusi apskritimo linija; linija kerta ratą; taisyklingas ratas.
5. Kopmaratyvinės analizės metu buvo nustatyta, kad stebėtos mergaitės emocinė veikė keverzonių linijos pobūdį:
 - išgyvenama pykčio emocija sąlygojo stipriai brėžiamas keletą kartų horizontalias ir įstrižas linijas, linijas su kilpomis, kurių pakeverzota visame popieriaus lape;
 - išgyvenama džiaugsmo emociją sąlygojo trūkinėjančių, atvirų, vingiuotų, lenktų linijų pakeverzėjimą visame popieriaus lape.
6. Lietuvių tautybės 15–33 mėnesių amžiaus mergaitės keverzonių palyginimas su R. Kellogg nustatytomis keverzonių ypatybėmis liudija, kad stebėtos mergaitės piešiniuose kartojasi tokios pat taškų ir linijų padėtis, kokias išskyrė R. Kellogg.

Literatūra

1. Bédard, N. (2009). *Vaių piešiniai. Kaip juos suprasti*. Vilnius: Baltos lankos.
2. Brazauskaitė, A. (2004). *Vaių dailės terapinis aspektas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
3. Brazauskaitė, A. (2007). Žvilgsnis į ankstyvąją vaikų dailę lyg pro didinamąjį stiklą. Dailė kaip terapija. *Žvirblių takas*. (2007, sausis), p. 47.
4. Brochmann, I. (2004). *Vaių piešinių paslaptys*. Vilnius: Presvika
5. Butkienė, G, Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Pedagoginės psichologijos įvadas studentams, mokytojams, tėvams. Vilnius: Margi raštai.
6. Dapkutė, A. (2003). *Kalba be žodžių. Dailės kaip terapijos taikymo praktika*. Metodinis leidinys. Vilnius.
7. Dodge, D. T. Rudink, S., Berke, K. (2008). *Ankstyvojo amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas*. Vilnius: Presvika.
8. Dr. Shapiro, L. E. (2008). *Kaip ugdyti vaiko emocijų intelektą*. Vilnius: Presvika.
9. Filipčiuk, H. (1991). *Pažink savo vaiką*. Vilnius: Mokslas.
10. Furman, E. (2005). *Mažyliai ir jų motinos*. VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
11. Gaižutis, A. (1988). *Vaikystė ir grožis*. Kaunas: Šviesa.
12. Giedrinė, R (1987). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbinės sandaros tyrimas. Metodinės rekomendacijos*. Vilnius: PMTI.
13. Grucė, R. (1994). *Šeima ir vaikų auklėjimas*. Vilnius: Lumen fondo leidykla.
14. Gučas, A. (1981). *Vaiko psichologija*. Kaunas: Šviesa.
15. Gudaitė, G. (2007). *Klinikinis psichologinis vertinimas. Užduotys ir taikymo principai*. Vadovėlis . Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
16. Jaruševičius, A. (1979). *Mūsų džiaugsmas, mūsų rūpestis*. Kaunas: Šviesa.
17. Jasikevičius, A. (1994). *Siela, Mokslas, Gyvensena. Psichologijos įvadas studijų pradžiai*. Vilnius: Žodynas.
18. Jovaiša, L., Vaitkevičius, J. (1987). *Pedagogikos pagrindai. I bendroji pedagogika. Auklėjimo teorija*. Kaunas: Šviesa.
19. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metoda*. Šiauliai.
20. Krasauskienė, A. (2003). *Vaių raidos sutrikimai*. Kaunas: Spindulys.
21. Laužikas, J. (1991). *Asmenybė ir darbai*. Straipsnių rinkinys. Kaunas:Šviesa.
22. Laužikas, J. (1993). *Rinktiniai raštai*. Kaunas:Šviesa.
23. Leliugienė, I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
24. Leliugienė, M. (2002). *Dailės terapijos taikymo galimybės*. Metodinis leidinys.
25. Lindquist, I. (2002). *Gydomieji žaidimai*. Vilnius: Presvika.

26. Lisicynas, J., Žiliajeva, J. (1980). *Medicina ir menas*. Vilnius: Mokslas.
27. Martinkus, A. (1998). *Vaiko anatomija ir fiziologija*. Klaipėda. Leidykla
28. Maslow, A. H. (2009). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
29. Matlašaitienė, R. (1999). *Ugdyti vaikus daile*. Kaunas. Leidykla
30. Merlevede, P. E., Bridoux D., Vandamme, R. (2009). *7 žingsniai emocinio intelekto link*. Vilnius: Presvika.
31. Myers, D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
32. Narvydaitė, D. (1983). *Piešimo mokymas ikimokykliniame amžiuje*. Kaunas: Šviesa.
33. Oaklander, V. (2007). *Langas į vaiko pasaulį*. Kaunas: Žmogaus psichologijos studija.
34. Pranckevičienė, A. (2009). Kas paslėpta piešinyje. *Mamos žurnalas*. (2009, sausis), p. 46.
35. Psichologijos žodynas. (1993) Vilnius
36. Rutter, M. (1984). *Helping troubled children*. London: Penguin Books.
37. Saveljeva, A. (1977). *Ankstyvojo amžiaus vaikų vystimosi ypatybės*. Vilnius: leidykla
38. Saveljeva, A. (1978). *Ankstyvojo amžiaus vaikų auklėjimo pagrindai*. Vilnius: leidykla.
39. Saveljeva, A. (1987) Jauna šeima Mažylis I-dalis. Kaunas: Šviesa.
40. Titarenka, V. (1980). *Šeima ir asmenybė*. Vilnius: Mintis.
41. Vaitkevičienė, A. (2006) Daktaro disertacija. *Vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių Aš veiksmingumo lavinimas edukacinėmis situacijomis skatinant dailinę raišką* Šiaulių universitetas.
42. Vaitkevičienė, A. (2000) *Dailės terapijos kurso programa*. Šiauliai.
43. Vengeris A. (2002). *Psichologiniai piešinių testai*. Vilnius: Presvika
44. Vengeris, A. (2007). *Psichologinis konsultavimas ir diagnostika I – dalis*.
45. Widlocher, D. (2010). Vaikų piešinių interpretacija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla 1 skyrius
46. Žukauskienė, R. (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
47. Игнаыев, С. Е. (2007). *Закономерности изобразительной деятельности детей*. Москва: Фонд Мир.
48. Коломинский, Я. Л. (1986). *Человек: психология*. Москва: Просвещению
49. Копитина, А. И. (2006). *Арт – терапия – новые горизонты*. Под редакцией. *Когито – цент*. Москва.
50. Nemečinskas, T.. Faktai ir emocijos. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/-/8079> Žiūrėta 2009-07-14 ir 2010-01-22.
51. Central and Eastern European Online Library. „Vaiko piešimas J.Dewey ir M. Merleau-Ponty filosofijoje: raiškos pamokos suaugusiajam“. Žiūrėta 2010-01-22.

52. Perspektyvos. Vaiko piešinio plėtra. Viktoras Lowenfeldas. Betty Edwards.
<http://www.learningdesign.com/Portfolio/DrawDev/kiddrawing.htm> Žiūrėta 2010-01-20
53. Rhoda Kellogg vaikų dailės kolekcija. <http://www.early-pictures.ch/kellogg/archive/en/> Žiūrėta 2010-04-08
54. Ankstyvosios sąveikos ir pažinimo Igdūžiai: kultūros poveikis. Davidas Messer ir Glyn Collis. <http://www.massey.ac.nz/~alock/hbook/bremmer.html> Žiūrėta 2010-04-08
55. Kalbos ir minties ištakos ankstyvojoje vaikystėje. George Butterworth. <http://www.massey.ac.nz/~alock/hbook/bremmer.html> Žiūrėta 2010-04-08
56. Analizuojant vaikų piešinius. <http://www.sofeminine.co.uk/guide/psycho/f27488-analysing-children-s-drawings.html> Žiūrėta 2010-04-08
57. Emocija. Tėvų socializacija, jausmų išraiška. Lyčių skirtumai ir santykiai, vaiko prisitaikymas. <http://65.181.147.127/TMSTN/Gender/RearingMayAffectGenderRoles> Žiūrėta 2010-04-08
58. Emocinė plėtra vaikystėje – santrauka.
<http://social.jrank.org/pages/228/Emotional-Development.html> Žiūrėta 2010-04-08
59. Kūdikių smegenų veiklos plėtra. <http://www.buzzle.com/articles/social-development-in-children.html> Žiūrėta 2010-04-08
60. Meninė raida ankstyvojoje vaikystėje. <http://www.suite101.com/content/artistic-development-in-early-childhood-a294258> Žiūrėta 2010-10-09
61. Rhoda Kellogg Vaikų dailės kolekcija – Įvadas
<http://www.early-pictures.ch/kellogg/archive/en/> Žiūrėta 2010-10-09
62. Besikeičiančios mūsų nuomonės dėl vaiko meno galimybių. Viktoras Lowenfeldas, Herbertas, Rhoda Kellogg, Howardas Gardneris, Brent Wilson.
<http://chicagoappraisers.blogspot.com/2009/12/our-evolving-views-concerning-artistic.html> Žiūrėta 2010-10-09
63. Vaikų dailės raidos etapai. <http://www.art-drawing.net/blog/Stages-Of-Artistic-Development-In-Preschoolers-And-Toddlers> Žiūrėta 2010-10-10
64. Meno raidos etapai. R. Kellogg. <http://toddlers-learning.blogspot.com/2010/09/stages-of-artistic-development-in.html> Žiūrėta 2010-10-10
65. Great Barrington. Keizerzonių raidos etapai.
<http://www.k-ay.com/pdf/The%20Developmental%20Sta.pdf> Žiūrėta 2010-10-17
66. Menų dizaino ir psichologijos Įvadas. Viktoras Lowenfeldas (1978), Herbertas (1966).
<http://www.users.totalise.co.uk/~kbroom/Lectures/children.htm> Žiūrėta 2010-10-17
67. Keizerzonės ir rašymas. <http://www.readyforlife.org/literacy/scribbling> Žiūrėta 2010-10-23

68. Emocijos. Vaikų vystymasis. <http://www.udel.edu/PR/UpDate/01/15/understanding.html>
Žiūrėta 2010-10-23
69. Vaikų emocinis vystymasis.
<http://www.kidsmatter.edu.au/wp/wp-content/uploads/2009/09/emotions-overview.pdf>.
Žiūrėta 2010-10-23
70. Švietimas mažiems vaikams.
http://www.ecta.org.au/_dbase_upl/09_04_EYC_EmotionsChildren.pdf Žiūrėta 2010-11-06
71. Meno terapija: Įtraukimas. Pasiūlymas mokykloje. Nustatymai
<http://www.eArticlesOnline.com> Žiūrėta 2010-11-06
72. Raidos etapai. Karolina Tomlin.
http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=546
73. Orų poveikis žmogaus emocijoms.
http://www.ehow.com/list_6665178_effects-weather-human-emotions.html#ixzz19DtnaPVj
Žiūrėta: 2010-12-26
74. Nuotaika. Denissen J., Butalid L., PenkeL., Aken M.(2008). Orų poveikis nuotakoms: daugiapakopis metodas 662-667. Jausmai, 8(5).
<http://ethosinterrupted.wordpress.com/2009/05/09/eternal-sunshine-of-the-spotless-mind/>
Žiūrėta: 2010-12-26
75. Įvairiapusis požiūris į nuotaikų ir orų santykius. Howarth E , Hoffmann VN
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/6704634> Žiūrėta: 2010-12-27
76. Pateikė Jill Englebright Fox, Ph.D., ir Stacey Berry, Magistras pedagogikos. Menas ankstyvosios kūdikystės: Gyvenimo jungtys.
http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=113
Žiūrėta: 2010-12-26
77. Vaikų piešinių ir raidos meno charakteristikos. Kellogg 1967; Lowenfeld's 1947 Mendelowitz 1953; Betty Edwards 1979; Hurwitz 1958.
<http://lrs.ed.uiuc.edu/students/alkhalai/child.characte.html> Žiūrėta: 2011-01-02

Alma Zajarskienė
THE HABITS OF CHILD'S DRAWING PROCESS IN HIS EARLY AGE
The Master's Degrees Thesis

Summary

The study object of this thesis involves theoretical justification and empirical verification of feature development in the early age child's drawing.

The hypothesis: scrawls made by 1,3–2,6 years old girl of Lithuanian nationality have the same type features as determined by R. Kellogg.

First part presents an overview of factors that determine firstly feature development in the early age child's drawing and secondly the stages of drawing development itself. It is based on Gardner, 1980; Golomb, 1990; Kellogg, 1969; Lowenfeld ir Brittain, 1987; Widlocher, D. 2010; Šmitas 1997; Vygotskis 1978; Matthews 1999; Соx 1992; ИГНАЬЕВ, С. Е. 2007; КОПИТИНА, А. И. 2006; Vygotskis 1967; Brazauskaitė 2004; Be'dard, 2009, child's drawing study results and theoretical conclusions.

The study was carried out in one year and three months. 850 drawings painted by one child were analyzed.

In order to achieve the result the following methods were used during the study process: analysis of scientific and psychological literature, observation method by fixating the duration of study process, content analysis for determination of scrawls and emotional features, comparative method for identification of scrawl alternations and factors contributing to them.

The following tasks were set in order to achieve the goal of this study:

- by using literature analysis reveal factors that contribute to alternations in the development of child's drawings, appropriate and safe conditions that would inspire child scrawls and thus would make possible to collect study data were created by using the data provided by literature sources.
- observation method helped to fixate child's emotions during the process of the creation of drawings.
- gathered data was analyzed by using content analysis method, features of scrawl alternations were identified, visuals that are found within scrawls are defined.
- by using comparative analysis scrawl alternations and factors contributing to them were identified.

The hypothesis was confirmed - drawings created by 1,3–2,6 years old girl of Lithuanian nationality were dominated by scrawl types determined by R. Kellogg.

Keywords: early age child, drawing development, emotional expression, random scrawls, controllable scrawls, artistic self-expression and social development.

PRIEDAI